

„RODZINA 2030”

ANALIZA DANYCH ZASTANYCH

Kacper Kozuchowski

Ministerstwo Rodziny
i Polityki Społecznej

Projekt dofinansowany w konkursie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej

„Po pierwsze Rodzina!”

WSTĘP

Niniejsza analiza danych zastanych na podstawie prac naukowych, badań statystycznych i społecznych jest częścią projektu „Rodzina 2030 - szanse i zagrożenia” dofinansowanego w konkursie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej „Po pierwsze Rodzina!”. Celem pracy jest odpowiedź na pytania:

- Czy rodzina w 2030 roku będzie jeszcze cenioną wartością?
- Czy w 2030 roku będą tworzyć się nowe rodziny?
- Kto będzie tworzyć rodziny w 2030 roku?
- Jak mogłaby wyglądać rodzina w 2030 roku?
- W jaki sposób ludzie będą zawierali nowe związki?
- Czy osoby, które założą rodziny, będą w 2030 roku szczęśliwsze od reszty społeczeństwa?
- Co polskie rodziny postrzegają jako aktualne zagrożenia?

Przez lata rodzina była określana według badaczy jako podstawowy element struktury społecznej, który pełnił szereg funkcji niezbędnych społecznie. Instytucja rodziny nierozdzielnie związana była z małżeństwem i rodzicielstwem.

Rodzina uważana jest za naturalną i podstawową komórkę społeczną. Opiera się na trzech podstawowych filarach, będąc:

- najstarszą formą życia społecznego,
- najczęstszą grupą życia społecznego, ponieważ każdy człowiek był, jest i będzie jej członkiem,
- podstawą istnienia społeczeństwa¹.

Jak podkreślał brytyjski antropolog i etnolog Robert Firth, rodzina jako podstawowa jednostka społeczeństwa uznawana była w każdej społeczności ludzkiej, niezależnie od jej stopnia zaawansowania².

Obecnie w wyniku zmian kulturowych część socjologów zastąpiła określenie „rodziny”, „rodzinami” czy też post-rodzinną rodziną. „Odchodzi się od definicji eksponujących rodzinę jako instytucję i przechodzi do definicji ujmujących ją jako grupę społeczną powiązaną pewną umową, niekoniecznie formalną, określoną przez małżeństwo czy więzy krwi. W centrum uwagi jest para (niekoniecznie formalna i heteroseksualna), a nacisk kładzie się na relacje wzajemne, partnerstwo (rozumiane nie jako równy podział praw i obowiązków) i jakość związku. Cechą partnerstwa jest wspólnota intelektualna, podzielane cele i wartości, satysfakcjonująca komunikacja interpersonalna,

1 A. Woźniak-Krakowian, „Rozważania psychologiczno-socjologiczne wokół rodziny i jej jakości. Kryzys rodzinny czy kryzys w rodzinie?”, [w:] A. Marzec, A. Staroniek (red.), „Rodzina a polityka społeczna”, Warszawa 2018

2 R. W. Firth, „Społeczności ludzkie. Wstęp do antropologii społecznej”, Warszawa 1965

miłość i atrakcyjność seksualna. Intymność, emocjonalne porozumienie stanowi istotę pary (...) Demografowie odkrywają dzisiaj to, co socjologowie badali i akcentowali bardzo dawno temu - przebieg cyklu życia rodzinnego z uwzględnieniem jego jakości. Na jakość tę wpływają także, oprócz seksualnej więzi, relacje z dziećmi i wzajemna przyjaźń. Wyeliminowane w tego typu związkach muszą być przemoc, siła i przymus”³. Na przemianę rodziny wpływa wiele czynników, naukowcy prześcigają się w teoriach dotyczących zmian w strukturze rodziny. Wydaje się jednak, że najważniejsze zmiany dotyczą sfery:

- „społecznej - nowe ruchy społeczne, rewolucja seksualna i feministyczna, przeobrażenia w małżeństwie i rodzinie, osłabienie więzi społecznej i społecznego zaufania, przejście od kolektywizmu (wspólnotowości) do indywidualizmu,
- kulturowej - nowe wartości, normy, prądy i ideologie, tożsamość ponowoczesna, seksualność - przykuwające uwagę Zygmunta Baumana, Manuela Castellsa, Anthony’ego Giddensa czy Michela Foucaulta”⁴.

Bez względu na przemiany kulturowe oraz polityczno-społeczne w Polsce rodzinę uznawano za podstawową wartość dla Polaków, źródło samorealizacji oraz ostoję wszystkich wartości⁵. Najlepszym potwierdzeniem aktualności tych słów także dzisiaj są wyniki najnowszych badań społecznych. W badaniu społecznym „Co nas łączy?” instytutu badawczego ARC Rynek i Opinii rodzina została uznana za najważniejszą wartość (przez ponad połowę badanych), która łączy Polaków bez względu na płeć, wiek czy wykształcenie⁶. Do podobnych wniosków prowadzi tegoroczna edycja światowego badania Ipsos na temat szczęścia. Okazuje się, że dla Polaków głównymi źródłami szczęścia jest rodzina. 90% Polaków deklaruje jako źródło największej satysfakcji życiowej swoje dzieci, 79% zaś życiowego partnera/kę⁷.

W niniejszej pracy przeanalizuję dane zastane dotyczące struktur demograficznych wybranych krajów, w tym Polski, badań społecznych, a także te dotyczące obecnej wiedzy o pokoleniu „Z”, które za 7 lat powinno stanowić większość zakładających rodziny. Przeanalizuję także najważniejsze przewidywania dotyczące 2030 roku płynące z Raportu Głównego Urzędu Statystycznego „Prognoza ludności na lata 2023–2060”⁸.

3 K. Slany, „Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego”, [w:] pod red. A. Kojdery, „Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne”, Wyd. WAM, PAN, Kraków 2007, s. 244-245

4 K. Slany, „Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego”, [w:] pod red. A. Kojdery, „Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne”, Wyd. WAM, PAN, Kraków 2007, s. 25

5 K. Slany, „Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego”, [w:] pod red. A. Kojdery, „Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne”, Wyd. WAM, PAN, Kraków 2007

6 URL: <https://arc.com.pl/co-nas-laczy-nowy-raport/>

7 URL: <https://www.ipsos.com/pl-pl/badanie-szczescia-na-swiecie-polacy-sa-coraz-mniej-szczesliwi>

8 Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023

I. BIRTHGAP – ZJAWISKO WYSTĘPUJĄCE NA CAŁYM ŚWIECIE

W myśleniu o tym, jak będzie wyglądać rodzina w 2030 roku, kluczowe wydaje się być przedstawienie danych światowych. W polskim dyskursie medialnym na temat sytuacji demograficznej pomijany bywa szerszy kontekst, a przedstawiana przede wszystkim sytuacja w Polsce. Tymczasem podobna sytuacja demograficzna występuje nie tylko u nas czy u naszych sąsiadów, a w wielu innych krajach na świecie. Demograf Stephan J Shaw w filmie „Birthgap - Childless World Part 1⁹” mówi wprost o eksplozji bezdzietności. Brytyjczyk przedstawia punkt widzenia, w którym obecny na świecie trend depopulacji niekoniecznie musiał być związany aż tak ściśle z rewolucją seksualną.

„Od wielu dziesięcioleci w większości krajów liczebność rodzin utrzymuje się na wyjątkowo stabilnym poziomie. Od Japonii po Włochy trendy są identyczne. Nie inaczej jest obecnie w przypadku osób posiadających jedno, dwoje, troje dzieci. Zmieniła się liczba kobiet, które pozostały bezdzietne”¹⁰. Elon Musk niejako podpisał się pod tweetem z innego profilu, repostując go, a także opatrując krótkim, lecz wymownym komentarzem „Tak”. Ów tweet brzmiał następująco: „Załamanie demograficzne jest największym zagrożeniem dla cywilizacji

- Japonia doświadczyła największego spadku liczby ludności od 1968 r.
- Populacja USA spada w miarę stagnacji wskaźnika urodzeń.
- Współczynnik dzietności w Chinach osiąga rekordowo niski poziom.
- Wskaźnik urodzeń w Singapurze spada do rekordowo niskiego poziomu.
- Liczba urodzeń w Wielkiej Brytanii najniższa od 20 lat.
- Wskaźnik urodzeń we Włoszech spada do najniższego w historii poziomu.
- Korea Południowa ponownie bije rekord najniższego współczynnika dzietności na świecie”¹¹.

J. Shaw uważa, że „nie może to być przypadkowa seria przypadkowo identycznych trendów zachodzących w tak różnych częściach świata”. Swoją teorię nazywa „birthgap”, co w języku polskim oznacza lukę narodzeniową¹².

Hipoteza postawiona Stephana J. Shawa jest bardzo bliska mi jako socjologowi kultury. Historia pokazuje, że ludzie z różnych stron świata rozwijają się w dosyć podobnym tempie w

9 URL: https://www.youtube.com/watch?v=A6s8QlIGanA&t=1160s&ab_channel=Birthgap

10 URL: <https://hungarytoday.hu/interview-renowned-demographer-stephen-j-shaw-on-hungarian-family-policies/>

11 URL: https://twitter.com/elonmusk/status/1693484886663811280?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1693484886663811280%7Ctwgr%5E57ec03568bd5d16f4482170a857fd54ecaade87d%7Ctwcon%5Es1_%ref_url=https%3A%2F%2Fwww.ndtv.com%2Fworld-news%2Fpopulation-crisis-elon-musks-reaction-on-biggest-threat-to-civilisation-4317182

12 URL: <https://hungarytoday.hu/interview-renowned-demographer-stephen-j-shaw-on-hungarian-family-policies/>

podobnym czasie, przez co pewne procesy zachodzą bez względu na szerokość geograficzną. Przykładami z innej tematyki mogłyby być tutaj choćby:

- Wynałazki techniczne, gdzie dobry przykład stanowi wyścig Guglielmo Marconiego i Nikoli Tesli o opatentowanie radiodbiornika. Dwóch wynalazców z różnych miejsc świata w tym samym czasie wpadło na ten sam pomysł¹³.
- Konstruowanie dachów z liści bananowca w ten sam sposób w bardzo odległych od siebie plemionach żyjących wzdłuż Amazonii. Z racji ogromnych odległości od siebie, plemiona te nie mogły uczyć się tego od siebie, a jednak w podobnym czasie rozwinęła się u nich taka sama technika budowania dachów¹⁴.

Być może jest zatem tak, że pewne procesy zachodzące w społeczeństwach są naturalnym następstwem rozwoju kultury.

Wracając do problemu luki urodzeniowej, demograf Stephan J. Shaw zauważa, że **„ograniczając bezdzietność, ludzie z definicji mają pierwsze dziecko. Ta struktura rodziny pozwala na jej powiększenie - ci ludzie mogą mieć też dwoje, troje, czworo i więcej dzieci niż ci, którzy pozostali bezdzietni. Innymi słowy, nie chodzi tu tylko o to, że ludzie mają tylko jedno dziecko, ale o to, że liczba ta rozkłada się dalej równomiernie w całej dystrybucji (...)** Jeśli spojrzeć na matki, które mają jedno, dwoje, troje dzieci, to tak naprawdę nie zmieniło się to znacząco w strukturze demograficznej.”¹⁵.

Przyjrzyjmy się kilku mapom prezentującym, jak wygląda luka narodziowa w wybranych krajach. Poniższe mapy ilustrują różnice pomiędzy liczbą noworodków, a osób w wieku 50 lat. Obszary o odcieniach czerwieni odpowiadają miejscom, w których liczba pięćdziesięciolatek jest wyższa niż noworodków. Każdy obszar z luką narodziń ma wyrysowaną pośrodku czarną dziurę, która jest proporcjonalna do wielkości danej luki. Zielone obszary z kolei wskazują na miejsca, w których liczba noworodków jest większa, niż pięćdziesięciolatek. „Porównanie noworodków z pięćdziesięciolatekami jest niezwykle istotne: za 20 lat noworodki w większości będą wchodzić na rynek pracy, podczas gdy pięćdziesięciolatek będą w wieku emerytalnym. Jeżeli pomiędzy tymi dwiema grupami wiekowymi będzie istniała znacząca różnica, będzie to stanowić problem w nadchodzących latach, zarówno pod względem gospodarczym, jak i społecznym”¹⁶.

13 URL: <https://wyborcza.pl/10,82983,19502103,radio-wyscig-po-patent-az-po-grob.html>

14 URL: <https://vod.tvp.pl/programy,88/boso-przez-swiat-odcinki,273733/odcinek-42,S01E42,344436>

15 URL: <https://hungarytoday.hu/interview-renowned-demographer-stephen-j-shaw-on-hungarian-family-policies/>

16 URL: <https://www.birthgap.org/posts/the-birthgap-maps-about-the-birthgap-maps>

GERMANY (2021)

GERMANY IN 2021:

- 1,178,000 Fifty-Year-Olds
- 769,000 Newborns
- 35% Overall Birthgap

SEVERITY SCALE 3: SEVERE

BIRTHGAP BY REGION

COMPARED TO 50-YEAR-OLDS:

BIRTHGAP MAPS

Birthgap Maps Compare the Number of Newborns to People Aged 50

Dark Gaps are Drawn to Scale to Represent each Region's Birthgap

Visit [Birthgap.org](https://birthgap.org) to Join the Conversation

© Birthgap.org (2022)

Population Age Data: The European Union (Eurostat)

URL: <https://www.birthgap.org/posts/the-birthgap-maps-germany>

W poniższym zestawieniu Niemcy są jedynym z sąsiadów Polski. Jak można zauważyć w Niemczech nie ma ani jednego obszaru zielonego. Oznacza to, że w całych Niemczech liczba pięćdziesięciolatków jest wyższa niż noworodków. Różnica w tych dwóch grupach wiekowych wynosi ponad 400 tysięcy na korzyść osób w wieku 50 lat.

ITALY (2021)

ITALY IN 2021:

- 946,000 Fifty-Year-Olds
- 405,000 Newborns
- 56% Overall Birthgap

SEVERITY SCALE 5: CHRONIC

BIRTHGAP BY REGION

COMPARED TO 50-YEAR-OLDS:

BIRTHGAP MAPS

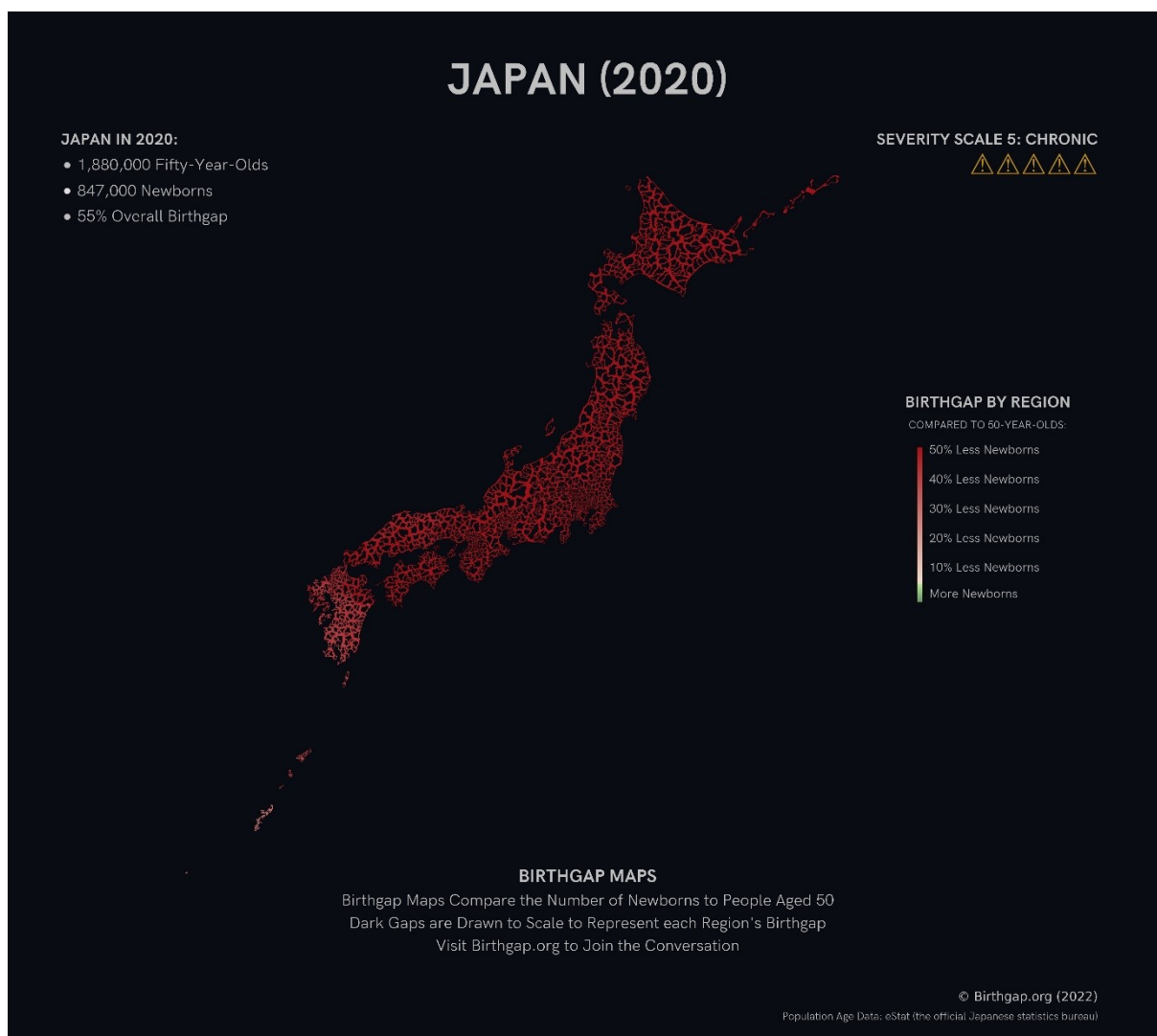
Birthgap Maps Compare the Number of Newborns to People Aged 50
Dark Gaps are Drawn to Scale to Represent each Region's Birthgap
Visit [Birthgap.org](https://www.birthgap.org) to Join the Conversation

© Birthgap.org (2022)

Population Age Data: The European Union (Eurostat)

URL: <https://www.birthgap.org/posts/the-birthgap-maps-italy>

Sytuacja we Włoszech wygląda jeszcze gorzej. Dominuje kolor ciemnoczerwony, wskazujący na obszary, w których liczba noworodków jest dwukrotnie mniejsza niż pięćdziesięciolatek. W całym kraju różnica pomiędzy noworodkami a pięćdziesięciolatekami wynosi 541 000 – co jest wynikiem wyższym niż w Niemczech, a we Włoszech żyje ponad 23 miliony mniej ludzi.

URL: <https://www.birthgap.org/posts/the-birthgap-maps-japan>

Ostatnia z map przedstawia Japonię. Pomimo tego, że kraj kwitnącej wiśni oddalony jest od Włoch o ponad 9 700 km, przedstawione mapy są do siebie zaskakująco podobne. Dominuje ciemna czerwień. Liczba pięćdziesięciolatków jest o ponad milion większa niż noworodków. Należy pamiętać, że Japonia jest krajem o dwa razy większej ludności niż Włochy, co przy zachowaniu proporcji w porównaniu daje wynik na podobnym poziomie.

Jak widać, starzenie się społeczeństwa, przekładające się na coraz niższą liczbę ludności, jest obecne w wielu krajach na wielu szerokościach geograficznych. „Istat przewidywał, że Włochy mogą wkrótce stracić 1/5 mieszkańców, jeśli obecne trendy się utrzymają. W 2050 roku kraj ma zamieszkiwać 54,2 mln osób, a w 2070 - 47,7 mln. Odwrócenie tych trendów i wsparcie włoskich rodzin jest jednym z priorytetów rządu Giorgii Meloni. W budżecie na 2023 rok rząd Meloni

proponuje zmniejszenie VAT-u na produkty przeznaczone dla dzieci i podniesienie świadczeń dla rodzin z dziećmi¹⁷. W Polsce przez lata wdrażano różnego rodzaju świadczenia na rzecz rodzin. J Shaw twierdzi jednak, że „nie ma dowodów na to, że wiele krajów na całym świecie wdraża tę politykę i odnotowuje jakiegokolwiek długoterminowe zmiany w wskaźnikach urodzeń”¹⁸.

17 URL: <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art37556381-wlochy-sie-wyludniaja-liczba-mieszkancow-kraju-spadla-ponizej-59-mln>

18 URL: <https://hungarytoday.hu/interview-renowned-demographer-stephen-j-shaw-on-hungarian-family-policies/>

II. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA W EUROPIE

Zanim jeszcze przyjrzymy się bliżej Polsce, przedstawię bardziej szczegółowo sytuację w Europie. Pod uwagę wziąłem dane dostępne w Eurostat, z uwagi na ograniczenia w danych (brak dostępu do danych wszystkich sąsiedzkich krajów) analizę poszerzyłem o dane z wybranych krajów Unii Europejskiej w następujący sposób:

- Kraje sąsiedzkie: Czechy, Niemcy, Litwa, Słowacja,
- Kraje nadbałtyckie: Estonia, Łotwa,
- Kraje byłego Układu Warszawskiego: Rumunia, Węgry.

Tabela: Wiek ludności w Europie, dane z 2011 roku (wybrane kraje)

	Ludność (łącznie)	Poniżej 15 lat	15-29 lat	30-49 lat	50-64 lata	65-84 lata	Powyżej 85 lat
Niemcy	79 652 380	10 743 250	13 607 740	22 690 750	16 226 290	14 587 510	1 796 850
Estonia	1 294 455	199 891	254 857	352 517	257 750	206 567	22 873
Łotwa	2 070 371	294 150	423 243	566 383	406 139	347 097	33 359
Litwa	3 043 429	453 212	624 718	840 024	579 549	494 707	51 219
Węgry	9 937 628	1 447 659	1 823 070	2 897 106	2 092 673	1 512 103	165 017
Słowacja	5 397 036	826 645	1 182 415	1 622 169	1 082 934	622 072	60 801

	Poniżej 15 lat	15-29 lat	30-49 lat	50-64 lata	65-84 lata	Powyżej 85 lat
Niemcy	13%	17%	28%	20%	18%	2%
Estonia	15%	20%	27%	20%	16%	2%
Łotwa	14%	20%	27%	20%	17%	2%
Litwa	15%	21%	28%	19%	16%	2%
Węgry	15%	18%	29%	21%	15%	2%
Słowacja	15%	22%	30%	20%	12%	1%

Na podstawie danych European Statistical System¹⁹

Tabela: Wiek ludności w Europie, dane z 2011 roku (wybrane kraje) – stosunek procentowy

Na podstawie danych European Statistical System²⁰

Rozkład procentowy wieku w wybranych krajach Europy prezentuje się podobnie. W 2011 roku we wszystkich badanych krajach największy odsetek ludności stanowiły osoby w wieku 30-49 lat. Drugie miejsce zajmowały osoby w wieku 50-64 lata. Małym wyjątkiem były tutaj Estonia i Łotwa, gdzie żyło tyle samo osób w wieku 50-64 lata, co w wieku 15-29 (po 20%).

Postępujące starzenie się społeczeństwa jest aż nadto widoczne, kiedy spojrzymy na trzecie miejsce w strukturze wiekowej ludności. Znacznie przeważa bowiem tutaj wiek w przedziale 65-84

19 URL: <https://ec.europa.eu/CensusHub2/selectHyperCube?clearSession=true>

20 URL: <https://ec.europa.eu/CensusHub2/selectHyperCube?clearSession=true>

lata, który dominuje w 5 z 7 badanych krajów. Jedynie Słowacja posiadała wyższy odsetek ludności poniżej 15 niż powyżej 65 roku życia. Węgry natomiast miały tyle samo osób w wieku 65-84 lat, co poniżej 15 lat.

W następujących podrozdziałach zaprezentuję bardziej aktualne i szczegółowe dane dotyczące każdego z wybranych krajów, kraje będą przedstawiane w kolejności alfabetycznej.

CZECHY

Tabela: Dane demograficzne – Czechy

	2022	2021	2020
Ludność	10 759 525	10 500 850	10 700 155
Liczba zawartych małżeństw	54 820	46 778	45 415
Liczba rozwodów	19 846	21 107	21 734
Wskaźnik rozwodów (%)	36%	45%	48%
Urodzenia	101 299	111 793	110 200
Zgony	120 219	139 891	129 289
Przyrost naturalny	-18 920	-28 098	-19 089

Na podstawie danych: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/en/index.jsf?page=vystup-objekt-parametry&sp=A&skupId=3851&pvokc=&katalog=33155&pvo=DEM04-0&z=T> [dostęp 7.11.2023r.]

Porównując ze sobą ostatnie lata, warto zauważyć, że Czechy zanotowały znaczny wzrost liczby zawartych małżeństw: o prawie 10 tys. więcej niż w 2020r. oraz ponad 8 tys. więcej niż w roku 2021. Pierwszą hipotezą, jaka od razu mi się nasunęła, była sytuacja pandemiczna, która przesunęła w czasie część ślubów. Przeczy jednak temu fakt, że systematycznie w ciągu ostatnich 3 lat spadała również liczba rozwodów. W porównaniu do lat 2020-2021 spadła również liczba zgonów, która w ostatnim roku wyniosła 120 219, to prawie o 20 tys. mniej niż w 2021 roku.

Podobnie sprawa wygląda z liczbą urodzeń, która jest niższa niż w latach 2020-2021. Warto jednak zaznaczyć, że spada ona wolniej niż liczba zgonów przez co finalnie przyrost naturalny nieco się poprawia, choć wciąż wynosi – 18 920.

ESTONIA

Tabela – dane demograficzne - Estonia

	2021	2020
Ludność	1 330 068	1 328 976
Liczba zawartych małżeństw	B.D.	6 093
Liczba rozwodów	B.D.	B.D.
Wskaźnik rozwodów (%)	B.D.	B.D.
Urodzenia	13 272	13 209
Zgony	18 587	15 811
Przyrost naturalny	-5 315	-2 602

Na podstawie danych: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJAN/default/table?lang=en

Najmniejszym z badanych krajów jest Estonia. W porównaniu do 2011 roku, jej liczebność w ciągu 10 lat wzrosła o ponad 35 tys.. Liczba urodzeń w Estonii wyniosła 13 272 w 2021 roku i była na bardzo zbliżonym poziomie, co w roku poprzednim. Liczba zgonów natomiast była większa w porównaniu do roku 2020 o prawie 3 tys. Przyrost naturalny w 2021 roku wyniósł – 5 315. Warto jednak dodać, że w 2020, kiedy był na wiele lepszym poziomie, wynosił – 2 602 i był niższy niż w tym samym czasie w ponad cztery razy większej Słowacji.

LITWA

Tabela: Dane demograficzne – Litwa

	2022	2021	2020
Ludność	2 805 998	2 810 761	2 794 090
Liczba zawartych małżeństw	16 016	16 795	15 299
Liczba rozwodów	7 395	7 822	7 544
Wskaźnik rozwodów (%)	46%	47%	49%
Urodzenia	22 068	23 330	25 144
Zgony	42 884	47 746	43 547
Przyrost naturalny	-20 816	-24 416	-18 403

Na podstawie danych: <https://osp.stat.gov.lt/EN/statistiniu-rodikliu-analize?hash=103cad31-9227-4990-90b0-8991b58af8e7#/>

Litwa jest jednym z trzech najmniejszych krajów opisywanych w tym rozdziale. Jeszcze w 2011 roku liczebność Litwy wynosiła ponad 3 miliony. Obecnie wynosi nieco ponad 2 miliony 800 tys. Liczba zawartych małżeństw w ostatnich dwóch latach wynosi średnio ponad 16 tys., to nieco więcej

niż w 2020 roku. Liczba rozwodów natomiast od trzech lat utrzymuje się na bardzo podobnym poziomie powyżej 7 tys.

Liczba urodzeń systematycznie spada. Jeszcze w 2020 roku wynosiła ponad 25 tys., w ubiegłym roku już nieco ponad 22 tys. Liczba zgonów w porównaniu do roku 2020 nieco spadła, ale nie na tyle, aby utrzymać przyrost naturalny na podobnym poziomie. W ubiegłym roku przyrost naturalny na Litwie wyniósł – 20 816 i choć jest to wynik lepszy niż w roku 2021, to jest o prawie 2 tys. niższy w porównaniu do roku 2020.

ŁOTWA

Tabela – dane demograficzne - Łotwa

	Łotwa 2021	Łotwa 2020
Ludność	1 893 223	1 907 675
Liczba zawartych małżeństw	11 228	10 702
Liczba rozwodów	4 643	5 206
Wskaźnik rozwodów (%)	41%	49%
Urodzenia	17 420	17 552
Zgony	34 600	28 854
Przyrost naturalny	-17 180	-11 302

Na podstawie danych: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJAN/default/table?lang=en

Łotwa jest drugim w kolejności krajem o najmniejszej ludności. Jeszcze w 2011 roku liczebność Łotwy wynosiła ponad 2 miliony, 10 lat później już niecały milion dziewięćset tysięcy. W ciągu badanych lat liczba zawartych małżeństw wzrosła z poziomu 10 702, do poziomu 11 228. Liczba rozwodów zaś spadła o ponad pięćset i wyniosła 4 643.

Liczba urodzeń od dwóch lat utrzymuje się na bardzo podobnym poziomie. W 2021 roku wyniosła 17 420, spadła natomiast liczba zgonów o prawie 6 tys. co wpłynęło na znaczne osłabienie poziomu przyrostu naturalnego, który w ostatnim badanym roku wyniósł – 17 180.

NIEMCY

Tabela – dane demograficzne - Niemcy

	Niemcy 2021	Niemcy 2020
Ludność	83 155 031	83 166 711
Liczba zawartych małżeństw	357 785	373 304
Liczba rozwodów	142 751	B.D.
Wskaźnik rozwodów (%)	40%	B.D.
Urodzenia	795 492	773 144
Zgony	1 023 687	985 572
Przyrost naturalny	-228 195	-212 428

Na podstawie danych: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJAN/default/table?lang=en

Niemcy są największym krajem wziętym pod uwagę w tej analizie. Porównując ze sobą dane z lat 2021 oraz 2011, widać spory wzrost ludności o ponad 3 mln. Patrząc jednak na bardzo starzejącą się strukturę wiekową Niemiec w 2011 roku oraz ujemny przyrost naturalny na sporym poziomie, można wysnuć hipotezę, że przyczynił się do tego w sporym stopniu napływ migrantów.

W porównaniu do 2020 roku, rok później przyrost naturalny Niemiec wyniósł – 228 195 i był niższy o ponad 15 tys. Liczba zgonów w ostatnim roku, z którego pochodzą dane, wyniosła 795 492 i była o ponad 20 tys. wyższa niż w roku rozpoczynającym pandemię COVID-19, natomiast liczba zgonów wzrosła w jeszcze szybszym tempie i osiągnęła poziom ponad miliona.

RUMUNIA

Tabela – dane demograficzne - Rumunia

	Rumunia 2021	Rumunia 2020
Ludność	19 201 662	19 328 838
Liczba zawartych małżeństw	114 207	81 343
Liczba rozwodów	27 024	22 785
Wskaźnik rozwodów (%)	24%	28%
Urodzenia	193 191	198 302
Zgony	335 527	298 258
Przyrost naturalny	-142 336	-99 956

Na podstawie danych: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJAN/default/table?lang=en

Dane dotyczące Rumunii ograniczają się do roku 2021. Liczebność Rumunii wynosi ponad 19 mln. Liczba zawartych małżeństw w 2021 roku w porównaniu do roku poprzedniego wzrosła o niespełna 33 tys. Sam wzrost liczby zawartych małżeństw był większy niż łączna liczba rozwodów w roku 2021.

Przyrost naturalny, podobnie jak w innych krajach, jest na poziomie ujemnym, a w porównaniu do roku 2020 spadł o ponad 42 tys. głównie za sprawą dużo większej liczby zgonów. Liczba urodzeń spadła w ciągu roku o 5 tys.

SŁOWACJA

Tabela – dane demograficzne - Słowacja

	2021	2020
Ludność	5 459 781	5 457 873
Liczba zawartych małżeństw	26 350	23 753
Liczba rozwodów	8 131	8 295
Wskaźnik rozwodów (%)	31%	35%
Urodzenia	56 565	56 650
Zgony	73 461	59 089
Przyrost naturalny	-16 896	-2 439

Na podstawie danych: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJAN/default/table?lang=en

Słowacja w porównaniu do roku 2011 w ciągu dekady zaliczyła wzrost ludności o niespełna 63 tys. Pomimo że na Słowacji żyje blisko 5,5 mln ludzi, liczba zawartych małżeństw w 2021 roku była na podobnym poziomie, co w ponad trzy razy większej Rumunii. Liczbę rozwodów z kolei można przyrównać do sporo mniejszej od Słowacji Litwy. Dane te napawają optymizmem.

Przyrost naturalny jest wciąż na poziomie ujemnym, choć w porównaniu do większości innych krajów z Europy wygląda lepiej. W 2021 roku wyniósł -16 896, ale wynikał głównie z faktu dużej śmiertelności. Przed rokiem, gdzie poziom urodzeń utrzymywał się na podobnym poziomie, wyniósł -2 439, co stanowi najlepszy wynik spośród wszystkich badanych krajów.

WĘGRY

Tabela: Dane demograficzne – Węgry

	2022	2021	2020
Ludność	9 689 010	9 730 772	9 769 526
Liczba zawartych małżeństw	63 967	72 030	67 095
Liczba rozwodów	17 695	18 092	14 979
Wskaźnik rozwodów (%)	28%	25%	22%
Urodzenia	88 491	93 039	92 338
Zgony	136 446	155 621	141 002
Przyrost naturalny	-47 955	-62 582	-48 664

Na podstawie danych: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/en/nep0001.html [dostęp 8.11.2023r.]

Liczba zawartych małżeństw na Węgrzech w ostatnich latach jest bardzo zmienna. Ostatni rok przyniósł najmniejszą liczbę ślubów na przestrzeni trzech lat, natomiast w 2021 roku było ich o 9 tys. więcej. W porównaniu do 2020 roku liczba rozwodów wzrosła o kilka tysięcy do poziomu 17 695, ale nieco spadła w porównaniu do roku 2021, kiedy to osiągnęła poziom ponad 18 tys..

Liczebność Węgrów utrzymuje się na dosyć podobnym poziomie co 10 lat temu. Liczba urodzeń spadła w ostatnim roku do poziomu 88 491 – to najniższy poziom w ciągu ostatnich lat. Podobnie rzecz ma się również ze zgonami, choć tutaj spadki są większe – najprawdopodobniej wynika to z zakończenia pandemii COVID-19. W ostatnim roku liczba zgonów była o prawie 20 tys. niższa niż w roku 2021 i o 4,5 tys. niższa niż w roku 2020. Przyrost naturalny w ostatnim roku osiągnął na Węgrzech najwyższy poziom w ostatnich latach, dając wynik – 47 995.

III. RODZINA W POLSCE

RODZINA W POLSCE – DANE DEMOGRAFICZNE

Pisząc o rodzinie w Polsce, opierać się będę na definicji Głównego Urzędu Statystycznego. „W statystyce publicznej rodzina biologiczna (nuklearna) definiowana jest jako dwie lub większa liczba osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) – osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko. Jest to definicja wykorzystywana m.in. w spisach powszechnych ludności i mieszkań. Przytoczona definicja najlepiej odzwierciedla faktyczny obraz różnych form życia rodzinnego we współczesnym świecie przy zachowaniu obowiązującego w Polsce prawa, obejmując zarówno tradycyjnie pojmowane rodziny, jak i ich alternatywne formy.

Zgodnie z powyższą definicją wyróżnia się następujące typy rodzin biologicznych:

- małżeństwo bez dzieci,
- małżeństwo z dziećmi,
- związki niesformalizowane bez dzieci,
- związki niesformalizowane z dziećmi,
- matka z dziećmi,
- ojciec z dziećmi²¹.

Zaprezentowane poniżej dane dotyczyć będą właśnie takiej definicji rodziny. W dalszej części pracy dane dotyczące niektórych typów rodzin będą z sobą sumowane w sposób następujący:

- Związki z dziećmi: małżeństwo z dziećmi oraz związki niesformalizowane z dziećmi,
- Związki bez dzieci: małżeństwo bez dzieci, związki niesformalizowane bez dzieci
- Samotni rodzice z dziećmi: matka z dziećmi, ojciec z dziećmi.

21 Główny Urząd Statystyczny, Informacja o wstępnych wynikach Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021, str. 8

Tabela: Typologia rodzin w Polsce

	2021	2011
Rodziny	10 159 300	10 972 500
Małżeństwa	7 312 000	8 153 200
Z dziećmi	4 242 100	5 456 800
Bez dzieci	3 069 900	2 696 400
Związki niesformalizowane*	552 800	316 500
Z dziećmi	288 900	171 300
Bez dzieci	263 900	145 200
Samotni rodzice z dziećmi	2 294 400	2 502 900
Matki z dziećmi	1 908 700	2 174 300
Ojcowie z dziećmi	385 700	328 600

Opracowanie własne na podstawie danych GUS z Powszechnych Spisów Powszechnych 2021 oraz 2011.

*W NSP 2011 w typologii rodzin kategoria ta była określana jako partnerzy z dziećmi lub bez dzieci.

Na przestrzeni 10 lat – dane z ostatnich dwóch Narodowych Spisów Powszechnych – widoczny jest znaczny spadek liczby rodzin w Polsce: o 813 200. Ogromny procent rodzin stanowią małżeństwa, których liczba spadła aż o 841 200 (czyli aż o 10%). Niepokojący dla demografii jest znaczący spadek liczby małżeństw z dziećmi – w ciągu 10 lat liczba spadła o ponad 20%, czyli o 1 214 700. Widoczny jest niewielki wzrost związków niesformalizowanych z dziećmi (o 117 600), liczba ta jednak jest na tyle niewielka, że ujemny bilans związków z dziećmi wciąż wynosi ponad milion.

Spadek związków z dziećmi idzie w parze ze wzrostem liczby związków bez dzieci. Liczba małżeństw bez dzieci wzrosła o 373 500, zaś liczba związków niesformalizowanych bez dzieci wzrosła o 118 700. Spadła natomiast o ponad 200 tys. liczba samotnych rodziców z dziećmi: zmalała liczba samotnych matek z dziećmi o 265 600, wzrosła zaś liczba samotnych ojców z dziećmi o 57 100, co może być następstwem coraz częstszego uwzględniania ojca w orzeczeniach sądowych.

Tabela: Związki w Polsce

	2021	2011
Związki ogółem (sformalizowane i niesformalizowane)	7 864 800	8 443 600
Z dziećmi	4 531 000	5 628 100
Bez dzieci	3 333 800	2 841 600

Opracowanie własne na podstawie danych GUS z Powszechnych Spisów Powszechnych 2021 oraz 2011.

Na przestrzeni dekady nastąpił spadek liczby związków o 578 800. Wzrosła liczba związków bez dzieci o 492 200, ale drastycznie spadła liczba związków z dziećmi o 1 097 100 (czyli aż o 19%!).

MAŁŻEŃSTWO, ALE I ZWIĄZKI NIESFORMALIZOWANE

Dane z Narodowego Spisu Powszechnego wyraźnie pokazują spadek liczby małżeństw, a zarazem wzrost liczby związków niesformalizowanych. Związki nieformalne wciąż stanowią niewielki procent w porównaniu do ilości małżeństw, jednakże na przestrzeni 10 lat widoczny jest ogromny wzrost liczby związków niesformalizowanych (o niespełna 75%), co sprawia, że jest to największy wzrost procentowy w wyodrębnionych kategoriach rodziny. To o czym polska socjolog Krystyna Slany pisała 16 lat temu w kategoriach fenomenu alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego, swoją uwagę skupiając przede wszystkim na kohabitacji stającej się wg niej „niejako uniwersalną formą życia rodzinnego, podobnie jak formalne małżeństwo i rodzina. Staje się instytucją, ponieważ rodzą się w niej i wychowują dzieci”²², obecnie można powiedzieć, że pełni już tę rolę. Nazywana związkiem niesformalizowanym lub partnerskim, staje się coraz powszechniejszą formą związku. „Samo zawarcie małżeństwa nie zmienia wiele w relacji. Zdecydowanie ważniejsze jest wspólne zamieszkanie to wówczas można się przekonać, czy para dobrze funkcjonuje na co dzień, czy potrafi dogadać się odnośnie wielu powszednich kwestii, takich jak: porządek, sposób spędzania czasu, preferencje odnośnie jedzenia itd.”²³. Osoby będące w małżeństwie wskazują jednak na dużą wartość, jaką zapewniło im małżeństwo²⁴.

Przemiany dotyczące rodzin w Polsce widoczne są w cyklicznych badaniach Centrum Badania Opinii Społecznej. Na przestrzeni ostatnich trzech dekad można zauważyć znaczące przemiany w kwestii rodzin w Polsce. Opóźnia się wiek decyzji o zawarciu małżeństwa. Wzrasta liczba rozwodów i separacji, a coraz więcej osób stawia na życie w pojedynkę. Obserwuje się także rosnącą popularność alternatywnych form związków, w szczególności związków kohabitacyjnych. Zjawiska takie jak rodziny niepełne, samotni rodzice wychowujący dzieci oraz rodziny zrekonstruowane (nazywane też "patchworkowymi") stają się coraz bardziej powszechne. W związku z powyższymi tendencjami zmieniają się również sposoby postrzegania małżeństwa i rodziny²⁵. Poniżej zaprezentuję główne zmiany w postrzeganiu małżeństwa i związków nieformalnych na podstawie badań społecznych.

22 K. Slany, „Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego”, [w:] pod red. A. Kojdery, „Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne”, Wyd. WAM, PAN, Kraków 2007, s. 16

23 Maison and Partners, „Badanie społeczne na temat szkoleń dla małżeństw i narzeczonych. Raport z badania jakościowo ilościowego przygotowany dla Fundacji Mamy i Taty”, Warszawa, 30 września 2022, str. 11

24 Maison and Partners, „Badanie społeczne na temat szkoleń dla małżeństw i narzeczonych. Raport z badania jakościowo ilościowego przygotowany dla Fundacji Mamy i Taty”, Warszawa, 30 września 2022

25 CBOS, Komunikat z badań Nr 42/2019: „Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej”

Tabela: Czy ogólnie rzecz biorąc, akceptuje Pan(i) to, że młodzi ludzie z różnych powodów odkładają decyzję o małżeństwie lub w ogóle się na nie nie decydują?

	2019		2013		2008	
Zdecydowanie akceptuję	19%	61%	22%	63%	19%	57%
Raczej akceptuję	42%		41%		38%	
Raczej nie akceptuję	23%	32%	21%	30%	24%	34%
Zdecydowanie nie akceptuję	9%		9%		10%	
Trudno powiedzieć	7%	7%	7%	7%	9%	9%

Źródło danych: CBOS, Komunikat z badań Nr 42/2019: „Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej”

Na przestrzeni 11 lat widoczny jest czteroprocentowy wzrost akceptacji społecznej odkładania decyzji o małżeństwie, bądź też w ogóle niedecydowania się na nie. Obecnie akceptacja kształtuje się na poziomie ponad 60% społeczeństwa. Nieznacznie maleje liczba osób nieakceptujących tego zjawiska, bądź też nieposiadających na ten temat zdania. „Akceptacja decyzji młodych ludzi o odkładaniu małżeństwa lub rezygnacji z niego wiąże się w znacznej mierze z religijnością badanych i jest tym większa, im rzadsze uczestnictwo w praktykach religijnych”²⁶. Badania na temat religijności Polaków będę przytaczać jeszcze później, pisząc o barierach przed zawarciem małżeństwa.

Tabela: Opinie na temat małżeństwa oraz związków nieformalnych

Która z opinii bliższa jest Pana(i) poglądom?	2019	2013	2008
Osoby żyjące razem bez ślubu bezwzględnie powinny zawrzeć małżeństwo	14%	15%	19%
Dobrze by było, gdyby osoby żyjące ze sobą bez ślubu zdecydowały się na małżeństwo	38%	39%	41%
Jeśli ludzie się kochają i ufają sobie, to nie ma znaczenia, czy żyją ze sobą w małżeństwie czy bez ślubu	42%	37%	33%
Nawet jeśli ludzie się kochają i ufają sobie, to lepiej, żeby nie zawierali małżeństwa, bo nigdy nie wiadomo, co może wydarzyć się w przyszłości	3%	5%	5%
Trudno powiedzieć	3%	4%	2%

Źródło danych: CBOS, Komunikat z badań Nr 42/2019: „Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej”, marzec 2019

Zmiana w postrzeganiu różnego rodzaju form związków widoczna jest jeszcze lepiej na przykładzie powyższej tabeli. W 2008 roku najbliższym Polakom twierdzeniem było „dobrze by

²⁶ CBOS, Komunikat z badań Nr 42/2019: Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej, marzec 2019, str. 2

było, gdyby osoby żyjące ze sobą bez ślubu zdecydowały się na małżeństwo”. 11 lat później najczęstszym jest zaś twierdzenie, że „Jeśli ludzie się kochają i ufają sobie, to nie ma znaczenia, czy żyją ze sobą w małżeństwie czy bez ślubu”. Coraz rzadziej spotyka się opinie o „powinności zawarcia małżeństwa”, ale także o tym, że „lepiej, żeby nie zawierać małżeństwa”, co może świadczyć o bardziej racjonalnym patrzeniu na sprawy rodzinne.

Obecnie małżeństwo uznawane jest za wciąż ważną instytucję pomimo zmian społeczno-kulturowych. Badanie społeczne prof. Dominiki Maison na zlecenie Fundacji Mamy i Taty, zrealizowane w 2019 roku, pokazało m.in. zmianę w postrzeganiu małżeństwa.

Tabela: Postrzeganie małżeństwa dziś vs kiedyś

Małżeństwo dziś	Małżeństwo kiedyś
Nie jest już koniecznością, jest wyborem	Konieczny warunek funkcjonowania społecznego
Nie ma stygmatyzacji przy braku małżeństwa	W przypadku braku małżeństwa stygmatyzacja: stara panna/ bękart/ rozwódka
W pewnych warunkach możliwe do rozerwania	Nierozzerwalne
Z miłości	Często z rozsądku
Ikona: miłość	Ikona: dobra decyzja

Na podstawie: Maison and Partners, „Postrzegana wartość i korzyści z zawierania małżeństwa” w: „Małżeństwo jako najlepsza forma profilaktyki przed przestępczością. Raporty badawcze i materiały pokonferencyjne”, Warszawa 2019, Fundacja Mamy i Taty, str. 12

Małżeństwo dziś to przede wszystkim wybór i jedna (ale nie jedyna akceptowalna) forma związku między partnerami. W postrzeganiu małżeństwa wyróżnia się dwie grupy znacząco różnicujące małżeństwo. Z jednej strony, można zauważyć, że wśród osób nieplanujących ślubu, dominuje pogląd dewaluujący małżeństwo. Z drugiej zaś strony osoby będące w małżeństwie wskazują na szereg istotnych funkcji, jakie pełni w ich życiu małżeństwo. Dla wielu z nich małżeństwo to droga, którą świadomie wybrali, co oznacza podjęcie życiowej decyzji, by dzielić swoje życie z drugą osobą. Jest to również wybór określonych wartości, takich jak budowanie trwałej relacji i rozwijanie się jako osoba. Małżeństwo może przede wszystkim pomóc w umocnieniu i utwierdzeniu relacji między partnerami. Dobra jakość relacji stanowi fundament rodziny, wpływa na spójność pokoleń i umożliwia przekazywanie ważnych wartości dzieciom, co zapewnia im poczucie bezpieczeństwa. Jednocześnie małżeństwo może również wspierać indywidualny rozwój każdej osoby i przyczyniać się do prowadzenia wartościowego i satysfakcjonującego życia²⁷. „Społeczny przymus, by zawrzeć małżeństwo przed rozpoczęciem wspólnego życia czy założeniem rodziny, jak również, aby trwać w

²⁷ Maison and Partners, „Postrzegana wartość i korzyści z zawierania małżeństwa” w: „Małżeństwo jako najlepsza forma profilaktyki przed przestępczością. Raporty badawcze i materiały pokonferencyjne”, Fundacja Mamy i Taty, Warszawa 2019

małżeństwie całe życie, uległ wyraźnemu osłabieniu. Z jednej strony daje to możliwość wyboru i osiągnięcia indywidualnego szczęścia, ale z drugiej strony obniża gotowość do pracy nad relacją – zbyt łatwo jest ją przerwać”²⁸.

BARIERY PRZED MAŁŻEŃSTWEM

Pisząc o spadku liczby zawieranych małżeństw, warto też zastanowić się nad istniejącymi barierami przed zawarciem małżeństwa. Deklarowane przyczyny, dla których młodzi ludzie opóźniają decyzję o małżeństwie, różnią się w zależności od płci.

Za główne powody, dla których kobiety nie wychodzą za mąż, Polacy uważają:

- obawa przed nieudanym małżeństwem – 42%,
- obawa, że założenie rodziny przeszkodzi w karierze zawodowej – 40%,
- wybór tzw. wolności, czyli życia bez zobowiązań – 37%.

Z kolei postrzegane przyczyny, dla których mężczyźni nie żenią się, kształtują się następująco:

- wybór tzw. wolności, czyli życia bez zobowiązań – 54%,
- preferowanie życia w nieformalnym związku – 37%,
- niemożność znalezienia odpowiedniej kandydatki na żonę – 30%.

Pragnę podkreślić, że w postrzeganiu przez społeczeństwo barier kobiet i mężczyzn przed zawarciem ślubu widoczne są wyraźne różnice. W top 3 jedyną wspólną wartość stanowi „wybór tzw. wolności, czyli życia bez zobowiązań”, wskazywany na pierwszym miejscu jako powód nieżenienia się mężczyzn i jako trzeci powód niewychodzenia za mąż kobiet²⁹.

Inaczej wyglądają jednak odpowiedzi samych zainteresowanych i paradoksalnie są o wiele bardziej zbieżne. Kobiety zwracają istotną uwagę na trudności w znalezieniu odpowiedniego partnera życiowego, obawy przed nieudanym małżeństwem czy brak odpowiednich warunków mieszkaniowych. Mężczyźni zaś podkreślają, że głównymi powodami, dla których zwlekają z zawieraniem małżeństwa, są obawy przed nieudanym małżeństwem. Dodatkowo, wskazują na trudności związane z poszukiwaniem odpowiedniej partnerki oraz na brak warunków mieszkaniowych³⁰. Odpowiedzi obu płci pokazują, że najważniejsze powody, dla których nie wchodzi w związek małżeński są takie same, a co najwyżej różni je hierarchia tychże barier³¹.

28 Maison and Partners, „Postrzegana wartość i korzyści z zawierania małżeństwa” w: „Małżeństwo jako najlepsza forma profilaktyki przed przestępczością. Raporty badawcze i materiały pokonferencyjne”, Warszawa 2019, Fundacja Mamy i Taty, str. 9

29 CBOS, Komunikat z badań Nr 42/2019: „Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej”, marzec 2019

30 CBOS, Komunikat z badań Nr 42/2019: „Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej”, marzec 2019

31 CBOS, Komunikat z badań Nr 42/2019: Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej, marzec 2019

Małżeństwa wyznaniowe (zawarte w kościołach i jednocześnie zarejestrowane w urzędach stanu cywilnego) wciąż stanowią w Polsce większość, choć ich liczba znacząco spada. W 2010 roku stanowiły 68% zawieranych małżeństw, 10 lat później 54%³². Niewątpliwie ma to związek ze spadkiem religijności. Wyniki badań przeprowadzonych przez CBOS wskazują na stopniowy spadek poziomu religijności w społeczeństwie. Od początku badań CBOS na temat religijności zauważa się następujące zmiany:

- spadek poziomu wiary - odsetek dorosłych osób określających się jako wierzące spadł z 94% do 84%,
- spadek poziomu praktyk religijnych - odsetek osób praktykujących regularnie, spadł znacząco z prawie 70% do niemal 42%,
- wzrost liczby osób niepraktykujących - jednocześnie zauważa się wzrost odsetka osób, które nie praktykują religijnie, z niespełna 9% do 19%³³.

Wyniki te sugerują, że religijność w polskim społeczeństwie maleje, a coraz więcej osób wyraża brak zainteresowania praktykami religijnymi lub zaangażowania w nie. To istotne zjawisko społeczne, które może mieć różnorodne konsekwencje dla życia społecznego i kulturowego. Najczęstszymi powodami odejścia od Kościoła wśród społeczeństwa są: brak potrzeby, krytyka Kościoła, brak wiary, krytyka księży oraz polityka. Ponad 1/5 badanych, którzy odeszli z Kościoła (77 z 366 badanych (co stanowi 21%) stanowią ludzie w wieku 18-24 lata³⁴.

Wydaje się, że obecnie ważniejszą kwestią w pojmowaniu związków niż sama formalizacja jest wspólne gospodarowanie. Główny Urząd Statystyczny w najnowszych wynikach Narodowego Spisu Powszechnego tak definiuje związki niesformalizowane: „Związek niesformalizowany oznacza utrzymywanie więzi psychicznych, fizycznych i/lub ekonomicznych natury małżeńskiej (bez zawierania związku małżeńskiego) pomiędzy dwiema osobami. W poprzednich spisach pozycja ta w stosowanej w statystyce typologii rodzin była określana jako partnerzy z dziećmi lub bez dzieci”³⁵. Nie należy zapominać jednak o wartościach, jakie niesie za sobą małżeństwo. „Większość Polaków jest zdania, że małżeństwo stanowi formę związku dającą rodzinie największą stabilność. Tym samym wspiera w wychowaniu dzieci, przekazaniu im ważnych wartości, zapewnieniu optymalnych warunków do rozwoju. W efekcie obniża prawdopodobieństwo przejawiania przez nie zarówno zachowań ryzykownych, jak i przestępczych”³⁶. Badania Maison and Partners wskazują również, że wciąż „ponad połowa Polaków określa małżeństwo jako ważną społecznie wartość, która

32 Główny Urząd Statystyczny, Roczniki Demograficzne, URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/>

33 CBOS, Komunikat z badań Nr 105/2022: „Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła?”, Sierpień 2022

34 CBOS, Komunikat z badań Nr 105/2022: „Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła?”, Sierpień 2022

35 Główny Urząd Statystyczny, Informacja o wstępnych wynikach Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021, str. 8

powinna być ceniona i chroniona (58%) i jedno z najważniejszych zadań życiowych, jakie podejmuje człowiek (57%). Ogół społeczeństwa uważa rozwód za ostateczność (58%), na którą wiele par decyduje się zbyt pochopnie (59%). Zdecydowanie mniej osób zgadza się z tym, że małżeństwo stanowi tylko relikw przeszłości (18%) czy papier nic nie dający związkowi (21%)³⁷.

ROZWODY

Tabela: Rozwody

	2021	2020	2015	2010
Rozwody	60 687	51 164	67 296	61 300
Bez dzieci	25 415	21 709	28 152	25 002
Z dziećmi	35 272	29 455	39 144	36 298
1 dziecko	20 207	17 178	24 581	23 373
2 dzieci	12 750	10 437	12 149	10 655
3 dzieci	1 939	1 510	1 914	1 805
4 dzieci	376	330	500	465

Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Niezależnie od tego, że małżeństwo jest uznawane za cenną wartość, rozwody w Polsce stanowią istotny problem. Na przestrzeni 11 lat liczba rozwodów utrzymuje się na podobnym poziomie. W 2010 roku liczba rozwodów wyniosła 61 300, 10 lat później zaś 60 687. W tym czasie najwyższy poziom rozwodów zaobserwowano w 2015 roku – 67 296. Najniższy zaś w 2020 roku (warto jednak wspomnieć, że był to rok pandemiczny i wiele procesów rozwodowych przez ograniczenia związane z sytuacją pandemiczną mogło się nie odbyć) wynosił 51 164.

URODZENIA I ZGONY

Niepokojące są dane dotyczące struktury wiekowej z dwóch ostatnich Narodowych Spisów Powszechnych. Obserwuje się postępujące starzenie polskiego społeczeństwa. W tym okresie nastąpił spadek odsetka osób w wieku przedprodukcyjnym z 18,7% w 2011 roku do 18,2% w 2021 roku oraz

36 Maison and Partners, „Postrzegana wartość i korzyści z zawierania małżeństwa” w: „Małżeństwo jako najlepsza forma profilaktyki przed przestępczością. Raporty badawcze i materiały pokonferencyjne”, Fundacja Mamy i Taty, Warszawa 2019, str. 10

37 Maison and Partners, „Postrzegana wartość i korzyści z zawierania małżeństwa” w: „Małżeństwo jako najlepsza forma profilaktyki przed przestępczością. Raporty badawcze i materiały pokonferencyjne”, Warszawa 2019, Fundacja Mamy i Taty, str. 23-24

osób w wieku produkcyjnym z 64,4% w 2011 roku do 60,0% w 2021 roku, czyli aż o prawie 4,5%. Zauważalny jest również większy spadek udziału ludności w wieku produkcyjnym mobilnym - o 2,4 punktu procentowego, w porównaniu do ludności w wieku produkcyjnym niemobilnym - o 2%. Wiek produkcyjny mobilny mieści się w przedziale 18-44 lata, można więc powiedzieć, że jest to zarazem wiek rozrodzcy. Nie dziwi zatem postępujący spadek liczby urodzeń³⁸.

Jednocześnie wyraźnie wzrósł udział ludności w wieku poprodukcyjnym z 16,9% do 21,8%, co oznacza wzrost o prawie 5 punktów procentowych. To sugeruje, że w ciągu ostatniej dekady liczba osób w grupie wiekowej 60/65 lat i starszych wzrosła o ponad 1,8 miliona, co przekłada się na fakt, że już co piąty mieszkaniec Polski ma ponad 60 lat (!)³⁹.

Tabela: Urodzenia vs zgony

	2021	2020	2015	2010
Urodzenia	331 500	355 300	369 300	413 300
Zgony	519 500	477 400	394 900	378 500
Przyrost naturalny	-188 000	-122 100	-25 600	34 800

Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na ten stan rzeczy wpływa ujemny przyrost naturalny. Ostatnie lata pokazują, że liczba urodzeń systematycznie spada, zaś liczba zgonów jeszcze szybciej wzrasta. W zaledwie 11 lat liczba urodzeń spadła w Polsce o ponad 80 tys. – to więcej niż coroczna liczba rozwodów. Liczba zgonów zwiększyła się zaś o ponad 140 tys. Rok 2010 był ostatnim z powyższej tabeli, w którym przyrost naturalny był na poziomie dodatnim i wynosił 34 800. 5 lat później przyrost naturalny był już niższy o ponad 60 tys. i miał wskaźnik ujemny. W ciągu kolejnych zaledwie 6 lat bilans przyrostu ludności z poziomu – 25 600 w 2015 roku spadł do – 188 000 w 2021 roku, to ponad siedmiokrotny spadek (!). „W 2022 roku współczynnik dzietności (TFR) w Polsce obliczony na podstawie danych Narodowego Spisu Powszechnego wynosił 1,34. Żaden z powiatów nie uzyskał poziomu TFR gwarantującego prostą zastępowalność pokoleń (2,10)”⁴⁰.

38 Główny Urząd Statystyczny, „Informacja o wstępnych wynikach Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań” 2021

39 Główny Urząd Statystyczny, „Informacja o wstępnych wynikach Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań” 2021

40 Instytut Pokolenia, „Tendencje demograficzne w powiatach – SKRÓT”, str. 2 URL: https://instytutpokolenia.pl/wp-content/uploads/2023/10/skrot_Tendencje_demograficzne_powiaty1.pdf

BARIERY PRZED POSIADANIEM DZIECI

Postępujący spadek liczby urodzeń sprawia, że warto zastanowić się nad barierami Polaków przed posiadaniem dzieci. Najnowsze analizowane przeze mnie badanie Centrum Badań Opinii Społecznej z lipca bieżącego roku dotyczy właśnie tego tematu. Badaniem zostali objęci respondenci w wieku 18-40 lat.

Tabela: Preferowana i faktyczna liczba dzieci

	Jedno dziecko	Dwoje	Troje	Czworo i więcej	Tyle, ile się zdarzy	Żadnego	Trudno powiedzieć	Odmowa odpowiedzi
Preferowana liczba dzieci	11%	47%	18%	5%	5%	8%	4%	2%
Faktyczna liczba dzieci	17%	19%	4%	2%	B.D.	57%	B.D.	1%

Opracowanie własne na podstawie CBOS, Komunikat z badań Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, lipiec 2023

Deklaracje Polaków dotyczące chęci posiadania dzieci wyglądają znacznie lepiej aniżeli stan faktyczny. Obecnie badania pokazują, że dziecko nie musi stanowić determinantu szczęścia – można być szczęśliwym i bez dzieci – „tak uważa 70% młodych osób z miast i 60% ze wsi”⁴¹. Niemniej aż 86% Polaków w wieku rozrodczym ma lub chciałoby mieć dzieci. Jedynie 8% deklaruje, że nie chciałoby mieć dzieci. **W istocie jednak 57% osób badanych nie posiada żadnego dziecka**, a 42% posiada dziecko/ dzieci. Oznacza to, że ponad połowa Polaków w wieku 18-40 lat, która deklaruje chęć posiadania dzieci, w rzeczywistości ich nie ma.

41 D. Gizicka, M. A. Michalski, K. Szwarz, „Raport z badań. Młode Polki, młodzi Polacy i ich plany rodzinne... Co młode pokolenie myśli o małżeństwie, rodzinie i rodzicielstwie?”, Instytut Wiedzy o Rodzinie i Społeczeństwie, 2023 Poznań, str. 6

Tabela: Dlaczego nie chciał(a)by Pan(i) mieć dzieci?

Sytuacja osobista	55%
Nie chcę dzieci	18%
Tak odczuwam, to sprawa osobista	10%
Zbyt duża odpowiedzialność	10%
Wygoda, potrzeba niezależności	7%
Za wcześnie na dziecko	7%
Nieheteronormatywność	5%
Brak partnera, brak stałego związku	1%
Sytuacja materialna	14%
Wysokie koszty utrzymania, inflacja	12%
Brak warunków – ogólnie, życie na to nie pozwala	2%
Sytuacja w kraju	21%
W tym kraju nie ma warunków, sytuacja w kraju mi na to nie pozwala	11%
Prawo aborcyjne, obawy przed ciążą i urodzeniem chorego dziecka	11%
Sytuacja na świecie	9%
Zmiany klimatyczne, katastrofa ekologiczna	8%
Niepełna przyszłość, niepewna sytuacja geopolityczna, obawy przed wojną	4%
Inne	2%
Trudno powiedzieć	8%
Odmowa odpowiedzi	9%

Źródło: Komunikat z badań CBOS Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, Warszawa 2023

Osoby uczestniczące w ankiecie, które wyraziły niechęć do posiadania dzieci, najczęściej wskazywały na przyczyny związane z ich sytuacją osobistą (55%). Motywacje osobiste są trudne do wychwycenia w badaniu ilościowym, znacznie efektywniejszym w tym przypadku badaniem byłaby eksploracja jakościowa. Bazując jedynie na danych ilościowych nie będę w stanie wyszczególnić powodów osobistych, a jedynie pokrótce je zasygnalizuję. Najliczniejsza część tej grupy (stanowiąca 18%) twierdzi, że zwyczajnie nie pragnie mieć potomstwa, bądź nie odczuwa sympatii do dzieci (18%). 10% uważa, że tak to odczuwa i jest to ich osobista sprawa (10%). Argumentowano też, że wychowywanie dzieci to zbyt duża odpowiedzialność (10%). Niektórzy z respondentów podkreślali aspekty wygody i niezależności (7%), a także twierdzili, że obecnie jest zbyt wcześnie na rozpoczęcie

macierzyństwa lub ojcostwa (7%). Inne powody, rzadziej wymieniane w tej samej kategorii, to nieheteronormatywność (5%) czy brak partnera lub stałego związku (1%).

Część ankietowanych uzasadniała swoją decyzję o braku potomstwa sytuacją materialną (14%), zwracając uwagę na wysokie koszty utrzymania, inflację i ogólną trudność w zapewnieniu odpowiednich warunków. Odpowiedzi dotyczące sytuacji materialnej odnosiły się „przede wszystkim (...) do wysokich kosztów utrzymania (15%), a w dalszej kolejności – wysokich cen mieszkań, małego metrażu (5%), obaw związanych z utratą pracy (2%) oraz ogólnie – braku warunków (3%)”⁴². Badanie Pracowni Badawczej Social Changes wskazało na podobne bariery ekonomiczne: problem drogich kredytów i wysokich rat, a także wysokich kosztów życia, wysokiej inflacji i zmniejszającej się siły nabywczej pieniądza⁴³. Temat sytuacji materialnej i mieszkaniowej jest niezwykle ważny w kontekście posiadania dzieci. Z raportu Instytutu Pokolenia „Uwarunkowania dzietności w Polsce. Jak dochód wpływa na liczbę posiadanych dzieci?” wynika, że „najwyższe średnie dochody (bez uwzględniania świadczeń społecznych) osiągają małżeństwa z czworgiem lub większą liczbą dzieci”⁴⁴. **Najwięcej dzieci mają osoby prowadzące własną działalność gospodarczą, bądź zajmujące wyższe stanowiska. Małżeństwa mające najwięcej dzieci najczęściej mieszkają też w domach jednorodzinnych, na obszarze mniej zaludnionym**⁴⁵. Tematykę sytuacji materialnej w Polsce rozwinę jeszcze w podrozdziale „Obawy i oczekiwania Polaków”.

Około co piąty badany, który nie planował posiadania dzieci, wiązał swoją decyzję z sytuacją w kraju (21%). Argumentowali, że ogólna sytuacja w kraju nie sprzyja posiadaniu dzieci (11%), a także odwoływali się do restrykcyjnego prawa aborcyjnego i obaw przed ciążą i urodzeniem chorego dziecka (11%). Pierwsza z odpowiedzi z tej grupy – „w tym kraju nie ma warunków, sytuacja w kraju mi na to nie pozwala” mogła mieć poniekąd związek z sytuacją pandemiczną, społeczno-polityczną w tym wojną na Ukrainie oraz materialną wskazywaną przez 14% badanych. Z badania Social Changes wynika, że „bariery związane z nastrojami społecznymi (sytuacja ekonomiczna, sytuacja międzynarodowa) definitywnie nie służą sprawie dzietności”, a z drugiej zaś strony „narzędzia socjalne oferowane przez państwo nie dają subiektywnego poczucia równowagi wobec barier zewnętrznych”⁴⁶.

42 CBOS, Komunikat z badań Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, Warszawa 2023, str. 7

43 Grabowski M., Social Changes, Prezentacja badania jakościowego „Określenie prokreacyjnych ścieżek decyzyjnych” na konferencji Stowarzyszenia Apostolskiego Rodzina Rodzin „Silna rodzina receptą na problemy współczesnego świata” URL: <https://instytutpokolenia.pl/silna-rodzina-recepta-na-problemy-dzisiejszego-swiata/>

44 Grzyb M., „Ekonomiczne Uwarunkowania dzietności w Polsce. Jak dochód wpływa na liczbę posiadanych dzieci?”, Instytut Pokolenia, Warszawa, str. 4

45 Grzyb M., „Ekonomiczne Uwarunkowania dzietności w Polsce. Jak dochód wpływa na liczbę posiadanych dzieci?”, Instytut Pokolenia, Warszawa, str. 4

46 Grabowski M., Social Changes, Prezentacja badania jakościowego „Określenie prokreacyjnych ścieżek decyzyjnych” na konferencji Stowarzyszenia Apostolskiego Rodzina Rodzin „Silna rodzina receptą na problemy współczesnego świata” URL: <https://instytutpokolenia.pl/silna-rodzina-recepta-na-problemy-dzisiejszego-swiata/>

Druga z odpowiedzi „prawo aborcyjne, obawy przed ciążą i urodzeniem chorego dziecka”⁴⁷ ma związek z wyrokiem TK i zaostreniem prawa aborcyjnego. Badanie United Surveys dla DGP i RMF FM zrealizowane pod koniec ubiegłego roku prowadzi do podobnych wniosków: „na pytanie, czy decyzja TK i wynikające z niej ograniczenia miały wpływ na decyzje o posiadaniu dzieci, ponad połowa respondentów odpowiedziała twierdząco: to zmniejszyło chęć powiększania rodziny. To o 7 pkt proc. więcej niż w badaniu w 2021 r.”⁴⁸. Badania na temat preferencji dotyczących aborcji wskazują, że tzw. kompromis aborcyjny był rozwiązaniem pożądanym przez społeczeństwo – prawo to było z jednej strony dosyć zachowawcze, z drugiej zaś wzmacniało bezpieczeństwo matek oraz ich partnerów. Z tegorocznego badania CBOS-u dotyczącego aborcji wynika, że 82% Polaków uważa, że przerwanie ciąży powinno być dopuszczalne przez prawo w sytuacji, gdy jest zagrożone życie matki. 80% społeczeństwa jest zdania, że aborcja powinna być dopuszczalna w sytuacji zagrożenia zdrowia matki, a także kiedy ciąża jest wynikiem gwałtu bądź kazirodztwa. Niecałe 2/3 społeczeństwa jest za dopuszczalnością aborcji, kiedy wiadomo, że dziecko urodzi się upośledzone. Są to jedyne powody możliwej aborcji, co do których Polacy są tak zgodni. W innych badanych przypadkach widoczny jest wyraźny konserwatyzm polskiego społeczeństwa. Blisko 2/3 Polaków uważa, że powodem aborcji nie mogłaby być ciężka sytuacja materialna, czy też trudna sytuacja osobista kobiety. Prawie 70% uważa, że aborcja nie powinna być możliwa w sytuacji, kiedy kobieta po prostu nie chce mieć dziecka⁴⁹.

Inna grupa powodów niedecydowania się na dziecko odnosiła się do globalnej sytuacji (9%). Respondenci podkreślali, że nie chcą mieć dzieci ze względu na obawy związane ze zmianami klimatycznymi, pogorszeniem stanu środowiska naturalnego i kryzysem klimatycznym (8%). Obawy budzi także niepewna przyszłość związana z sytuacją geopolityczną, w tym ryzyko wybuchu wojen (4%)⁵⁰. Kryzys klimatyczny jest tematem globalnym niezależnie od szerokości geograficznej czy sytuacji społeczno-politycznej. Z badania świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski zrealizowanego przez agencję badawczą PBS dla Ministerstwa Klimatu i Środowiska wynika, że „siedmiu na dziesięciu mieszkańców Polski uważa zmiany klimatu za bardzo poważny problem, a co czwarty mieszkaniec uważa, że jest raczej ważny”⁵¹. Warto byłoby się jednakże zastanowić nad przyczynami wskazywania zmian klimatycznych, katastrofy ekologicznej jako powodu nieposiadania

[swiata/](#)

47 CBOS, Komunikat z badań Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, Warszawa 2023

48 Klinger K., Nowosielska P., „Ograniczenie aborcji wpływa na dzietność [SONDAŻ]”,

URL: <https://serwisy.gazetaprawna.pl/zdrowie/artykuly/8570193.ograniczenie-aborcji-wplyw-na-dzietnosc-dzieci-mlodziez-kobiety.html>

49 CBOS, Komunikat z badań Nr 47/2023, „Stosunek Polaków do aborcji”, Warszawa 2023

50 CBOS, Komunikat z badań Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, Warszawa 2023

51 URL: <https://www.gov.pl/web/klimat/badania-swiadomosci-i-zachowan-ekologicznych-mieszkancow-polski-w-2020-r-badanie-trackingowe>

dzieci. Nie brakuje w mediach głosów o przeludnieniu⁵² czy nawoływaniu do depopulacji⁵³ i być może to tutaj należy upatrywać powodu. „Wiedząc, jakim kosztem dla planety jest każda nowa osoba oraz ile cierpienia ją czeka w ponurej – według przewidywań – przyszłości, wielu ludzi świadomie rezygnuje z posiadania dzieci⁵⁴”. Magda Bodzan z Uniwersytetu Warszawskiego wskazuje jednak kilka zgoła odmiennych wniosków badaczy. Obecnie przewiduje się, że wzrost światowej populacji zwolni. Prognozy oparte na najnowszych badaniach sugerują, że liczba ludności osiągnie swoje maksimum w 2064 roku, osiągając poziom 9,73 miliarda, a później zmniejszy się do 8,79 miliarda do roku 2100. „Jak zauważa dr Anu Ramaswami, nie istnieje bezpośredni związek między liczbą ludności a emisją gazów cieplarnianych. Mniejsza liczba ludzi może oznaczać mniejsze emisje, ale te nie są równomiernie rozłożone na całym świecie, bo korzystamy z zasobów w bardzo nierówny sposób, tak na poziomie poszczególnych krajów, jak i wewnątrz nich⁵⁵”. Co więcej, jak wynika z najnowszego raportu WWF dotyczącego planety „Living Planet Report 2022”, jedną z konsekwencji kryzysu klimatycznego są straty ludzkie⁵⁶. Wydaje się, że w temacie kryzysu klimatycznego potrzeba większej edukacji, która być może uczyłałaby na problemy związane z użytkowaniem nieodnawialnych zasobów naturalnych, jednocześnie edukując w temacie dietności w Europie – kraje z najszybszymi spadkami ludności znajdują się właśnie w Europie, a jak głosi jeden z nagłówków Onetu „Europa Środkowa wymiera⁵⁷”.

Najrzadziej wskazywaną – bo tylko przez 4% - barierą przed posiadaniem dzieci była „niepewna przyszłość, niepewna sytuacja geopolityczna, obawy przed wojną”. Warto zaznaczyć, że w badaniu CBOSu „Obawy i oczekiwania Polaków” z marca 2022 roku wojna była zaraz po drożyznie drugą największą z obaw⁵⁸. Wojna na pełną skalę wybuchła na Ukrainie 24 lutego 2022 roku, ten stan rzeczy utrzymuje się po dziś dzień. Jak wynika z badania CBOS opublikowanego w październiku bieżącego roku⁵⁹, wojna u naszego sąsiada ma realny wpływ na nastroje społeczne Polaków. „Odsetek Polaków uważających, że wojna na Ukrainie zagraża bezpieczeństwu Polski nieco wzrósł (67% wobec 64% we wrześniu). Jeśli jednak porównamy obecny wynik z wynikami z wcześniejszych miesięcy, zauważymy, że wpisuje się on w ogólny trend spadkowy. Zaraz po wybuchu wojny odsetek ten oscylował wokół 80%, następnie przez wiele miesięcy utrzymywał się powyżej 70% i dopiero w lipcu

52 <https://www.weforum.org/agenda/2018/10/david-attenborough-warns-planet-cant-cope-with-overpopulation/>

53 <https://populationmatters.org/>

54 Bodzan M. „Gdyby tylko było ich mniej”, URL: <https://www.pah.org.pl/gdyby-tylko-bylo-ich-mniej/?get-pdf=1&format=pdf>

55 Bodzan M. „Gdyby tylko było ich mniej”, URL: <https://www.pah.org.pl/gdyby-tylko-bylo-ich-mniej/?get-pdf=1&format=pdf>

56 WWF, „Living Planet Report 2022”, str. 6, URL: <https://www.wwf.pl/living-planet-report-2022>

57 URL: <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/europa-srodkowa-wymiera/dnvtpr>

58 CBOS, Komunikat z badań Nr 35/2022: „Obawy i oczekiwania Polaków”, Warszawa 2022

59 CBOS, Komunikat z badań Nr 131/2023, „O wojnie na Ukrainie i relacjach polsko-ukraińskich”, Warszawa 2023

tego roku po raz pierwszy spadł poniżej tego progu⁶⁰. Po ponad półtora roku trwania wojny co drugi Polak uważa wojnę za wciąż realne zagrożenie dla Polski. Jak wynika z badań jakościowych, obawa przed wojną jest znacznie silniejsza we wschodniej części Polski⁶¹. W badaniu dotyczącym barier przed posiadaniem dzieci obawa przed wojną wskazywana jest jednak zaskakująco rzadko. Być może zatem zagrożenie wojną nie stanowi aż tak silnej bariery przed dziećmi, bądź też jest swoistym tematem tabu zwłaszcza wśród ludzi młodszych i bariera ta może zawierać się w innych częstszych wskazaniach jak np. przyczyny osobiste czy sytuacja w kraju.

Kolejną jakże ważną barierą przed posiadaniem dzieci, która nie była jednakże tematem najnowszego badania CBOS jest niepłodność. „Zgodnie z informacjami Polskiego Towarzystwa Medycyny Rozrodu i Embriologii, problem dotyczy nawet 1,5 mln par⁶². W Polsce funkcjonował rządowy program kompleksowej ochrony zdrowia prokreacyjnego w Polsce w latach 2021-2023 r., polegający na zwiększeniu dostępności do wysokiej jakości świadczeń z zakresu diagnostyki i leczenia niepłodności⁶³.

Obecnie w Polsce na szczeblu krajowym nie ma dofinansowania do in vitro – kwestii ważnej społecznie, która przez lata była elementem badany przez CBOS. Od momentu rozpoczęcia badań CBOS na ten temat, około 3/4 dorosłych obywateli Polski wyraża poparcie dla dostępności procedury zapłodnienia in vitro dla małżeństw, które nie są w stanie mieć dzieci (tylko w latach 2003 i 2008 poziom tego poparcia był niższy, oscylując w okolicach 60%). Ostatnie badanie poświęcone in vitro miało miejsce w 2015 roku, wtedy to akceptacja dla tej procedury poczęcia wynosiła 74%⁶⁴. „Poziom społeczny poparcie dla metody zapłodnienia in vitro zmieniał się w Polsce w stosunkowo niewielkim zakresie w zależności od przebiegu debaty publicznej na temat jej stosowania. Od dwudziestu lat zdecydowana większość Polaków opowiada się za dostępnością techniki zapłodnienia in vitro – zwłaszcza dla małżeństw niemogących mieć dzieci, ale także dla borykających się z problemem niepłodności par żyjących w stałych związkach pozamałżeńskich. (...) Za dostępnością zapłodnienia in vitro dla niepełnych małżeństw opowiada się ponad trzy czwarte dorosłych Polaków (77%), większość zgodziłaby się także, by możliwość korzystania z niej miały heteroseksualne pary żyjące w związkach nieformalnych (62%), a niespełna połowa (44%) umożliwiłaby skorzystanie z tej

60 CBOS, Komunikat z badań Nr 131/2023, „O wojnie na Ukrainie i relacjach polsko-ukraińskich”, Warszawa 2023, str. 1

61 Grabowski M., Social Changes, Prezentacja badania jakościowego „Określenie prokreacyjnych ścieżek decyzyjnych” na konferencji Stowarzyszenia Apostolskiego Rodzina Rodzin „Silna rodzina receptą na problemy współczesnego świata” URL: <https://instytutpokolenia.pl/silna-rodzina-recepta-na-problemy-dzisiejszego-swiata/>

62 URL: <https://um.warszawa.pl/-/1-5-tys-dzieci-urodzilo-sie-dzieki-warszawskiemu-programowi-in-vitro>

63 URL: <https://www.gov.pl/web/zdrowie/program-kompleksowej-ochrony-zdrowia-prokreacyjnego-w-polsce-w-2021-r>

64 CBOS, Komunikat z badań Nr NR 96/2015, „Opinie o dopuszczalności stosowania zapłodnienia in vitro”, Warszawa 2015

metody również chcącym mieć dzieci kobietom, które nie mają stałego partnera”⁶⁵. Jak wynika z danych jednej z prywatnych klinik koszt in vitro wynosi około kilkanaście tysięcy złotych.⁶⁶ „Efektywność metody „in vitro” wynosi od 25 do 60 % i jest zależna od bardzo wielu czynników. W dużej mierze zależy od wieku pacjentów i potencjału rozrodczego gamet męskich i żeńskich”⁶⁷. W opublikowanym na początku 2022 roku częściowym podsumowaniu warszawskiej edycji „Miejskiego Programu In Vitro” na lata 2020-2022 prezydent m.st. Warszawy Rafał Trzaskowski zauważył, że „z obecnej edycji miejskiego programu finansowania zapłodnienia pozaustrojowego skorzystało już ponad 4 tys. par, a od początku jego trwania urodziło się blisko 1,5 tys. dzieci”⁶⁸. In vitro faktycznie może być metodą wspierającą, wydaje się jednak, że nie naprawi w całości sytuacji demograficznej w Polsce.

OBAWY I OCZEKIWANIA POLAKÓW

Ostatnie lata przysporzyły Polakom wielu nieoczekiwanych napięć za sprawą pandemii oraz wojny na Ukrainie. Obawy głównie dotyczyły zdrowia, sytuacji ekonomicznej i bezpieczeństwa. Przełożyły się jednakże na silniejsze niż kiedykolwiek poczucie utraty bezpieczeństwa, a także spowodowały rozwój problemów psychicznych wśród wielu Polaków.

Pandemia COVID-19 oficjalnie zakończyła się na świecie 5 maja 2023 r., w Polsce zaś 1 lipca 2023r. Z tego też powodu wiele z ostatnich badań dotyczących obaw i niepokoju dotyczyło m.in. obostrzeń/skutków COVID-19.

Niniejsza analiza desk research objęła również te badania. Z oczywistych jednak względów nie będę koncentrował się na odpowiedziach stricte związanych z pandemią, które w dość krótkim czasie straciły na aktualności (takie jak np. segregacja ludzi, izolacja czy obawy o zamknięcie szkół). Najnowsze badanie CBOSu dotyczące stricte obaw i oczekiwań Polaków ma ponad półtora roku (pochodzi z marca 2022 roku)⁶⁹. Z tego też powodu dotarłem do innych, nowszych badań, w których poruszano temat obaw bądź oczekiwań.

65 CBOS, Komunikat z badań Nr NR 96/2015, „Opinie o dopuszczalności stosowania zapłodnienia in vitro”, Warszawa 2015, str. 10-11

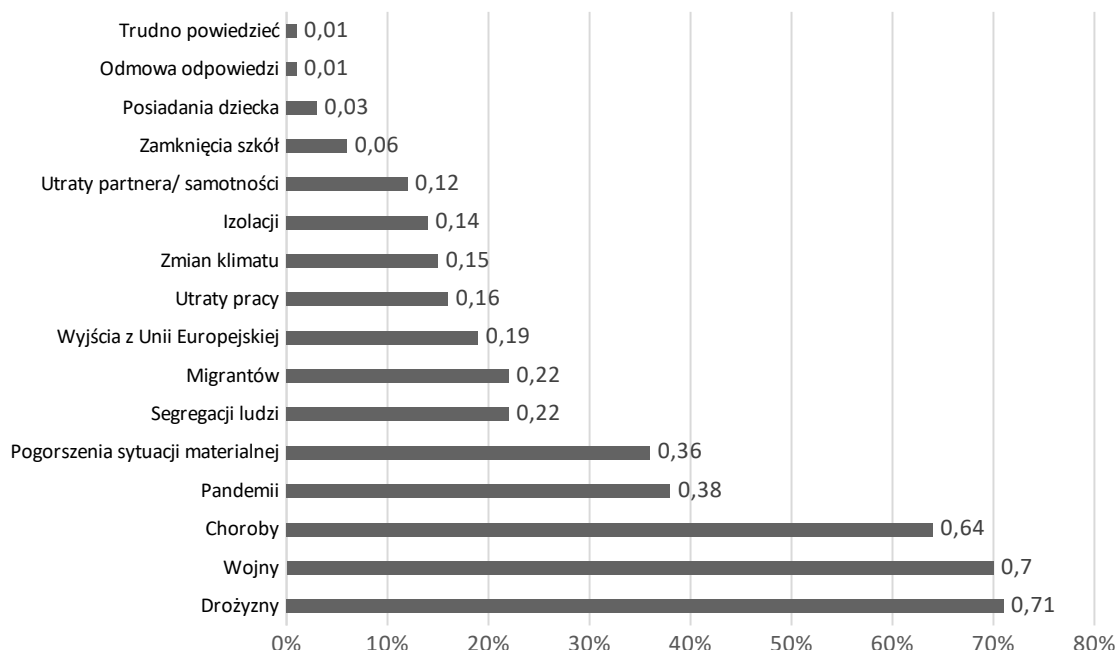
66 <https://www.polmedis.pl/ile-to-kosztuje/oblicz-koszt-in-vitro/>

67 URL: <https://klinikapastelova.pl/in-vitro/>

68 URL: <https://um.warszawa.pl/-/1-5-tys-dzieci-urodzilo-sie-dzieki-warszawskiemu-programowi-in-vitro>

69 CBOS, Komunikat z badań Nr 35/2022: „Obawy i oczekiwania Polaków”, Warszawa 2022

Wykres: Czego się Pan(i) najbardziej obawia w obecnych czasach? Proszę wybrać nie więcej niż pięć powodów do niepokoju.

Źródło danych: CBOS, Komunikat z badań Nr 35/2022: „Obawy i oczekiwania Polaków”, Marzec 2022

Top 5 odpowiedzi wydaje się idealnie określać ostatnie kilka lat życia. Drożyzna wskazywana przez 71% badanych, wojna – 70%, choroba – 64%, pandemia – 38% i pogorszenie sytuacji materialnej – 36%, to główne obawy Polaków w ostatnich latach. Już teraz wiadomo jednak, że COVID-19 nie stanowi dla Polaków dużego zagrożenia, a już na pewno nie większe niż grypa, na co wskazują najnowsze badania CBOS⁷⁰. W lutym bieżącego roku więcej Polaków zadeklarowało, że osobiście boi się bardziej zarażenia grypą niż koronawirusem (36% wobec 32%)⁷¹.

Co ciekawe, wiele z głównych obaw Polaków stanowi zarazem bariery przed posiadaniem dzieci. Wskazywana przez 71% badanych obawa przed drożyzną oraz przez 36% przed pogorszeniem sytuacji materialnej⁷² są barierami przed posiadaniem dzieci dla aż 14% Polaków⁷³. Wydaje się, że można by dodać do tego także obawę przed utratą pracy wskazywaną przez 16% badanych. Obawa dotycząca wojny, wskazywana przez 70% społeczeństwa, jest również wskazywana jako bezpośredni powód niedecydowania się na dzieci przez 4% badanych. Dużo rzadziej, bo wskazywana przez 15% Polaków jako główna obawa przed zmianą klimatu jest jednak dwukrotnie częściej niż wojna wskazywana jako bezpośrednia bariera przed posiadaniem dzieci.

70 CBOS, Komunikat z badań Nr 22/2023: „COVID-19 a grypa – czego boimy się bardziej?”, Warszawa 2023

71 CBOS, Komunikat z badań Nr 22/2023: „COVID-19 a grypa – czego boimy się bardziej?”, Warszawa 2023

72 CBOS, Komunikat z badań Nr 22/2023: „COVID-19 a grypa – czego boimy się bardziej?”, Warszawa 2023

73 CBOS, Komunikat z badań Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, Warszawa 2023

Część odpowiedzi dotyczących obaw różniła się mocno przy uwzględnieniu wieku badanych. W grupie najmłodszych ankietowanych, w wieku 18–24 lat, znacznie częściej niż wśród starszych jako jedno z pięciu głównych źródeł niepokoju wskazywano izolację (25%), zmiany klimatu (18%) oraz posiadanie dziecka (11%)⁷⁴. O ile izolacja straciła na aktualności, to zmiana klimatu stanowi ważny temat dla polityki światowej oraz europejskiej, a także wskazywana była jako jedna z barier przed posiadaniem dzieci. Ostatnią z ważnych obaw wśród młodych było posiadanie dziecka, które może mieć ścisły związek z barierami przed posiadaniem dzieci opisanymi w podrozdziale „bariery przed posiadaniem dzieci”.

Wysoka korelacja pomiędzy głównymi obawami Polaków a barierami przed posiadaniem dzieci prowadzi do wniosku, że aby mogła poprawić się w Polsce sytuacja demograficzna, powinna ulec poprawie sytuacja ogólna w Polsce.

Analizując oczekiwania Polaków badane w marcu 2022 roku przez CBOS, można wyróżnić trzy główne oczekiwania, które nie były bezpośrednio związane z pandemią. Badani oczekiwali najbardziej działań dotyczących przeciwdziałania inflacji/drożyznie oraz funkcjonowania demokracji w Polsce i zmiany politycznej. Obie odpowiedzi były wskazywane przez 18% badanych, na kolejnym miejscu znalazła się poprawa sytuacji materialnej respondentów, wskazywana przez 15%⁷⁵.

Warto dodać, że przeciwdziałanie inflacji jest również odpowiedzią na najsilniejszą obawę Polaków, jaką jest drożyzna. Najczęściej pojawiającą się odpowiedzią dotyczącą przeciwdziałania inflacji, było „obniżenie cen i wysokości opłat”, „powrót do poprzednich cen” oraz „cofnięcie podwyżek cen”. Najnowsze badania CBOSu pokazują, że oczekiwanie to nie zostało zaspokojone. Zapatrywania Polaków dotyczące inflacji są dosyć pesymistyczne. Największy odsetek badanych stanowią osoby uważające, że w najbliższych miesiącach ceny będą rosły, ale wolniej niż dotychczas (36%). 22% respondentów uważa, że ceny będą rosnąć w aktualnym w chwili badania tempie, wynoszącym około 16% w skali roku. 17% respondentów uważa, że ceny będą rosły jeszcze szybciej. 10% uważa, że ceny w najbliższych miesiącach pozostaną bez zmian, to tyle samo, co odsetek badanych niemających zdania w tej kwestii, a zaledwie 4% uważa, że ceny będą spadać⁷⁶.

Na liście oczekiwań Polaków pierwsze miejsce ex aequo zajmowało funkcjonowanie demokracji, zmiana polityczna. W tym aspekcie badani oczekiwali najczęściej „zmiany władzy, zmiany rządu, zmiany ekipy rządzącej, zmiany rządzących, dymisji PiS, dymisji rządu”. Można powiedzieć, że to oczekiwanie zostało zaspokojone. 15 października 2023r. w wyborach do Sejmu i Senatu Polacy przy rekordowo dużej frekwencji wybrali nowy rząd, składający się z dotychczasowej opozycji. Z

74 CBOS, Komunikat z badań Nr 35/2022: „Obawy i oczekiwania Polaków”, Warszawa 2022, str. 2-3

75 CBOS, Komunikat z badań Nr 35/2022: „Obawy i oczekiwania Polaków”, Warszawa 2022

76 CBOS, Komunikat z badań Nr 61/2023: „Polacy o inflacji”, Warszawa 2023

drugiej strony wynik wyborów rodzi kolejne obawy zwłaszcza wśród tej części Polaków, która głosowała na dotychczas rządzący obóz polityczny. W badaniu na pół roku przed wyborami na pytanie „Rządów którego lub których ugrupowań obawiał(a)by się Pana(i) najbardziej?” najczęściej padała odpowiedź „Koalicji Obywatelskiej”, wskazana przez 40% badanych. To o 2 punkty procentowe więcej, niż w przypadku Prawa i Sprawiedliwości (wraz z Solidarną Polską i Partią Republikańską). Wydaje się, że zwłaszcza w temacie polityki oczekiwania jednej grupy społecznej bywają obawami drugiej i na odwrót.

Na ostatnim miejscu podium wśród oczekiwań znalazła się poprawa sytuacji materialnej. Najnowsze wyniki badania CBOSu na temat inflacji z kwietnia 2023r. wskazują, że wśród 40% badanych w ciągu 12 miesięcy dochody w ich gospodarstwach domowych wzrosły, dla 35% nie zmieniły się, a wśród niecałej 1/4 zmalowały. Oznacza to, że dane oczekiwanie zostało w pewnym stopniu zaspokojone⁷⁷. Kolejne odpowiedzi w tym badaniu są jednak sygnałem na to, w jak niepewnych czasach żyjemy - co dziesiąta osoba nie jest w stanie przewidzieć, co stanie się z jej dochodami w ciągu najbliższego roku. 44% badanych uważa, że ich dochody nie zmienią się, 28%, że poprawią się, natomiast 18% badanych twierdzi, że ich dochody się pogorszą⁷⁸. „Przewidywania w tym obszarze w dużym stopniu zależą od obecnych doświadczeń. Ankietowani mieszkający w gospodarstwach domowych, których dochody w ciągu ostatniego roku wzrosły, najczęściej są zdania, że dalej będą one wzrastać. Z kolei osoby z gospodarstw, których dochody nie zmieniły się, w większości uważają, że w tym obszarze zostanie utrzymane status quo. Z kolei ci, których dochody spadły, najczęściej przewidują ich dalszy spadek”⁷⁹. Porównując poprzednie edycje badań, panuje przekonanie, że w ostatnich miesiącach najbardziej wzrosły ceny żywności, lekarstw, świadczeń medycznych, w tym: wizyt lekarskich, stomatologicznych, badań itp., kosmetyków i środków czystości, a także odzieży i obuwia⁸⁰.

Wśród ludzi młodych w wieku 18-24 lat częściej pojawiały się oczekiwania dotyczące obniżki podatków, w tym dobrowolności ZUSu⁸¹.

Wyniki badania społecznego Social Changes wskazały na oczekiwania badanych związane z polityką mieszkaniową umożliwiającą zakup własnego domu lub mieszkania, zwiększenie podaży mieszkań na rynku, a także ograniczenie spekulacyjnego ruchu na rynku mieszkaniowym i poprawę opieki medycznej okołoporodowej w tym: bezpłatnych badań, poprawienia warunków rodzenia dzieci i opieki pediatrycznej nad dziećmi⁸².

77 CBOS, Komunikat z badań Nr 61/2023: „Polacy o inflacji”, Warszawa 2023

78 CBOS, Komunikat z badań Nr 61/2023: „Polacy o inflacji”, Warszawa 2023

79 CBOS, Komunikat z badań Nr 61/2023: „Polacy o inflacji”, Warszawa 2023, str. 3

80 CBOS, Komunikat z badań Nr 61/2023: Polacy o inflacji, Warszawa 2023

81 CBOS, Komunikat z badań Nr 35/2022: „Obawy i oczekiwania Polaków”, Warszawa 2022

82 Grabowski M., Social Changes, Prezentacja badania jakościowego „Określenie prokreacyjnych ścieżek decyzyjnych” na konferencji Stowarzyszenia Apostolskiego Rodzina Rodzin „Silna rodzina receptą na problemy

ZMIANY NA PRZESTRZENI DEKADY ORAZ WIZJA 2030 ROKU

Tabela: Małżeństwa zawarte vs małżeństwa rozwiązane

	2021	2020	2015	2010
Małżeństwa zawarte	168 324	145 045	188 832	228 337
Rozwody	60 687	51 164	67 296	61 300
Małżeństwa rozwiązane przez śmierć jednego z małżonków	208 156	190 683	137 957	159 427
Małżeństwa rozwiązane łącznie (przez śmierć oraz przez rozwód)	268 843	241 847	205 253	220 727
Różnica między małżeństwami zawartymi a rozwodami	107 637	93 881	121 536	167 037
Różnica między małżeństwami zawartymi a rozwiązanymi	-100 519	-96 802	-16 421	7 610

Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Porównując ze sobą dane z lat 2010-2021 szczególnie interesujące są dane z lat 2010 oraz 2021 (są to również dane zbliżone do lat, w których zrealizowane zostały Narodowe Spisy Powszechne). Najbardziej alarmującym wskaźnikiem w 2021 roku jest różnica między małżeństwami zawartymi a rozwiązanymi, która wynosi aż – 100 519. Dla porównania 2010 rok był pierwszym i ostatnim rokiem z tabeli, w którym ten bilans był na poziomie dodatnim i wynosił 7 610. Na przestrzeni 11 lat różnica między małżeństwami zawartymi a rozwiązanymi wynosi aż – 108 129.

Analizując poszczególne dane na przestrzeni dekady widoczny jest zaledwie jeden pozytywny wynik, to spadek liczby rozwodów o 613 względem roku 2011. Liczba zawieranych rocznie małżeństw przez 11 lat zmalała, jednakże aż o 60 013 (to prawie tyle, co liczba rozwodów w 2021 roku), zaś ilość małżeństw rozwiązanych poprzez śmierć jednego z małżonków wzrosła o 48 729. Rośnie ilość związków niesformalizowanych (których dane najrzetelniej obserwowane są w Narodowych Spisach Powszechnych), jednak wciąż spada łączna liczba związków. Liczba urodzeń spada szybciej niż liczba zawieranych małżeństw.

współczesnego świata” URL: <https://instytutpokolenia.pl/silna-rodzina-recepta-na-problemy-dzisiejszego-swiata/>

Zbliżając się powoli do połowy trzeciej dekady, warto zastanowić się, jak sytuacja demograficzna będzie mogła wyglądać u progu czwartej dekady – w 2030 roku. Główny Urząd Statystyczny w opublikowanym w tym roku obszernym Raporcie „Prognoza ludności na lata 2023–2060” przedstawia trzy scenariusze dla Polski: wariant wysoki, średni i niski.

Pierwszy z nich zakłada „systematyczną poprawę sytuacji gospodarczej oraz społeczno-ekonomicznej Polski. W szczególności do realizacji wariantu wysokiego konieczne jest utrzymywanie korzystnej sytuacji na rynku pracy, poprawa sytuacji materialnej gospodarstw domowych ułatwiająca podjęcie decyzji o posiadaniu pierwszego oraz kolejnych dzieci”⁸³.

Drugi ze scenariuszy zakłada „sukcesywny wzrost współczynnika dzietności osiągający na koniec horyzontu prognozy poziom około 1,5. Założono poprawę oraz stabilizację sytuacji ekonomicznej kraju”⁸⁴.

Trzeci - najbardziej pesymistyczny - zakłada „dalszy spadek dzietności, a następnie jej stabilizację na poziomie około 1,2. Zakłada się niekorzystną sytuację ekonomiczną prowadzącą do gorszej sytuacji materialnej gospodarstw domowych”⁸⁵.

W raporcie GUSu przedstawiono wyniki dla poszczególnych dziesięcioleci, począwszy od roku 2030, aż do 2060. W niniejszej pracy interesuje nas perspektywa rodziny w 2030 roku, przyjrzyjmy się zatem najważniejszym przewidywaniom GUSu na ten rok.

Tabela: Średni wiek rodzenia w wybranych latach

Rok	2000	2010	2020	2022	2030
Średnia wieku w momencie urodzenia dziecka	27,4	28,8	29,8	29,9	30,9

Na podstawie danych GUS⁸⁶.

Począwszy od 2000 roku obserwuje się stopniowy wzrost średniej wieku kobiety w momencie urodzenia dziecka. Jeszcze w 2000 roku były to średnio 27,4 lata. Z każdym dziesięcioleciem następował wzrost wskaźnika o blisko jeden rok. W 2010 wynosił 28,8, a dziesięć lat później już 29,8. W perspektywie 2030 roku przewiduje się podobny wzrost do poziomu 30,9.

83 Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023, str. 16

84 Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023, str. 17

85 Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023, str. 17

86 Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023

Tabela: Współczynnik dzietności w wybranych latach

2000	2010	2020	2022	2030	Wariant
1,37	1,38	1,39	1,26	1,58	Wysoki
				1,39	Średni
				1,21	Niski

Na podstawie danych GUS⁸⁷.

Aktualny współczynnik dzietności wynosi 1,26. Prognoza GUS przewiduje, że nawet w najbardziej optymistycznym scenariuszu współczynnik dzietności nie będzie w stanie zapewnić zastępowalności pokoleń i będzie wynosić 1,58, pomimo tego, że byłby to najwyższy wskaźnik w XXI wieku (w 2017 roku wskaźnik dzietności miał rekordową wartość 1,45). Średni scenariusz zakłada powrót do stanu z 2020 roku, ze współczynnikiem dzietności na poziomie 1,39. Najbardziej pesymistyczny zaś - najniższy poziom od 2000 roku wynoszący 1,21.

Tabela: Stan ludności na 2030 rok według prognoz GUS

Wariant	Wysoki	Średni	Niski
Liczebność w mln	37,71	37,05	36,33

Na podstawie danych GUS⁸⁸.

Zgodnie z danymi na rok 2022 w Polsce zamieszkiwało 37,8 mln ludzi. Prognoza GUS na rok 2030 przewiduje trzy scenariusze, z których najbardziej optymistyczny zakłada spadek ludności o niecałe 100 tys., średni - spadek ludności o prawie 800 tys., a najbardziej pesymistyczny - o prawie 1,5 miliona. Badacze z GUSu przewidują w późniejszych latach dużo większe spadki, m.in. że w 2060 roku wskaźnik wysoki będzie wynosić 34,8 mln (czyli o 3 miliony mniej, niż obecnie), średni - 30,9 mln (o 6,9 mln mniej niż obecnie), a najbardziej pesymistyczny - 26,7 mln (co oznacza spadek o 11,1 mln)⁸⁹.

Wydaje się, że najpoważniejszymi problemami dla rodzin w 2030 roku będą: szybko postępujący spadek ludności, starzenie się społeczeństwa oraz duży spadek zawieranych małżeństw (w ostatnich 2 latach więcej małżeństw zostaje rozwiązanych przez śmierć jednego z małżonków niż jest zawieranych ślubów) oraz rozwody. Jeżeli trendy będą się utrzymywały w najbliższych latach, bez wątpienia dane z kolejnego Spisu Powszechnego realizowanego na początku czwartej dekady XXI wieku będą jeszcze bardziej pesymistyczne niż obecnie.

87 Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023

88 Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023

89 Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023

Obecnie w Polsce do rodzin zalicza się związki (małżeńskie oraz niesformalizowane) składające się z osób płci przeciwnej (definicja rodzin używana przez GUS bazuje na dokumentach Europejskiej Komisji Gospodarczej – United Nations Economic Commission for Europe „Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing⁹⁰” oraz „Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing⁹¹”). Najnowsza definicja rodziny nuklearnej zawarta w „Recommendations for the 2020 Censuses of Population and Housing⁹²” obejmuje jednak także związki małżeńskie i niesformalizowane osób tej samej płci, co stanowi nowość względem dokumentu na rok 2010, kiedy definicja obejmowała jedynie małżeństwa tej samej płci (nie występujące w Polsce). Niewykluczone zatem, że kolejny Spis Powszechny Ludności zaplanowany na rok 2031⁹³ będzie zawierać już inną definicję rodziny.

90 United Nations Economic Commission, Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing, Nowy Jork, Genewa 1998r., URL:

https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/statistical_standards_&_studies/49.e.pdf

91 United Nations Economic Commission, Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing, Nowy Jork, Genewa 2006r. -

https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/CES_2010_Census_Recommendations_English.pdf

92 United Nations Economic Commission, Recommendations for the 2020 Censuses of Population and Housing, Nowy Jork, Genewa 2006r. - https://unece.org/DAM/stats/publications/2015/ECECES41_EN.pdf

93 https://spis.gov.pl/aktualnosci/badanie_kontrolne_24_11/

IV. GENERACJA Z

GENERACJA Z – CZYM JEST I JAKA BĘDZIE JEJ ROLA W 2030 ROKU

Pisząc o rodzinie w kontekście roku 2030, nie sposób pominąć tematu pokolenia Z. To właśnie przedstawiciele tej generacji w dużej mierze będą zakładać w tym czasie rodziny. Co kryje się zatem pod pojęciem tzw. „zetek” i dlaczego uważam, że przedstawienie ich jest tak ważne? Pokolenie Z jest stosunkowo nowym pojęciem. O wiele częściej można je znaleźć w artykułach internetowych oraz najnowszym raportach badawczych czy artykułach dziennikarskich niż w literaturze. Z tego też powodu w niniejszym rozdziale o wiele częściej niż w poprzednich będę polegać również na artykułach z mediów. Pomimo tego możliwe jest zdefiniowanie pokolenia Z.

Uznaje się, że pokolenie Z stanowią osoby urodzone między 1995 a 2012 rokiem. Zatem w 2030 roku będą to osoby mające od 18 do 35 lat, a więc stanowiące większość przedziału wieku rozrodczego. „Wyróżnik generacji Z można znaleźć m.in. w wyjątkowej zdolności do swobodnego poruszania się i funkcjonowania w dwóch światach jednocześnie, w świecie online i offline”⁹⁴. Można pokusić się o stwierdzenie, że jest to pierwsze pokolenie, które nawet wzrasta jednocześnie w tych dwóch światach: tym realnym oraz internetowym.

Nie do każdego przemawia tak duże różnicowanie pokoleń. „Z założenia, tworzenie i interpretowanie dowolnej charakterystyki pokoleniowej jest kwestią umowną i trochę stereotypową. Ich opis ma za zadanie zrozumieć daną grupę, a nie klasyfikować ją według sztywnych ram”⁹⁵. Warto jednak mieć na względzie, że pokolenie Z wzrastało w zupełnie innej rzeczywistości niż ich rodzice. Dla podkreślenia tej różnicy przytoczę kilka historycznych wydarzeń mających miejsce od przełomu XX/XXI w.:

- 1999 - Rzeczpospolita Polska staje się członkiem NATO (12 marca 1999r.),
- 2001 – Zamach terrorystyczny na World Trade Center (11 września 2001r.),
- 2002 — uruchomienie usługi Neostrada Plus (1 lipca 2002r.), od 2004r. po wprowadzeniu wolniejszych, ale bardziej ekonomicznych pakietów nastąpił znaczny wzrost użytkowników,
- 2004 – Polska staje się członkiem Unii Europejskiej (1 maja 2004r.),
- 2005 – Śmierć Jana Pawła II (2 kwietnia 2005r.).

Były to wydarzenia, które w dużej mierze kształtowały, bądź w dużym stopniu wpływały na młodych i dorosłych ludzi żyjących w tamtym czasie. Dla młodych ludzi tworzących rodziny w 2030 roku będą to jednak jedynie suche fakty, znane z podręczników do historii czy wiedzy o społeczeństwie. Jest to

94 URL: https://www.ey.com/pl_pl/workforce/pokolenie-z-co-to-jest

95 URL: https://www.ey.com/pl_pl/workforce/pokolenie-z-co-to-jest

też grupa społeczna żyjąca w świecie nieustannych zmian kulturowych, politycznych i technologicznych.

Generacja Z jest pierwszym pokoleniem, które urodziło się i wzrastało w świecie online. Z tego też powodu amerykańska psycholog badająca różnice pokoleniowe Jean Marie Twenge nazywa pokolenie Z generacją iGen⁹⁶ – celowo upodabiając nazwę do produktów popularnej marki Apple. Z kolei CEFRIO – Międzynarodowy Instytut Badawczy w Quebec City w Kanadzie, nazywa to samo pokolenie generacją C od słów „connect, communicate” oraz „change”⁹⁷. Bez względu na nazwę, mówimy jednak o jednej grupie społecznej. Samemu pisząc o tejże grupie używam najczęściej określenia generacji Z, powszechnie przyjętego w języku polskim.

RODZINA Z - GENERACJA Z ZAKŁADAJĄCA RODZINY

Pytanie „Czy w 2030 roku będą tworzyć się nowe rodziny?” równie dobrze można byłoby zastąpić pytaniem „Czy generacja Z będzie tworzyć rodziny?”. Obecnie większość badań i analiz społecznych na temat generacji Z koncentruje się na tematyce rynku pracy i konsumpcji. Dogłębna analiza tych danych, a także rozdzielanie wyników osób młodszych z innych badań np. CBOS sprawia, że możemy dowiedzieć się nieco więcej na temat tej grupy społecznej. Cennym źródłem wiedzy w tymże aspekcie jest również raport „Młode Polki, młodzi Polacy i ich plany rodzinne... Co młode pokolenie myśli o małżeństwie, rodzinie i rodzicielstwie?” prezentujący wyniki dużego badania społecznego zrealizowanego na grupie wiekowej 16-25 lat⁹⁸ – w całości stanowiącej generację Z.

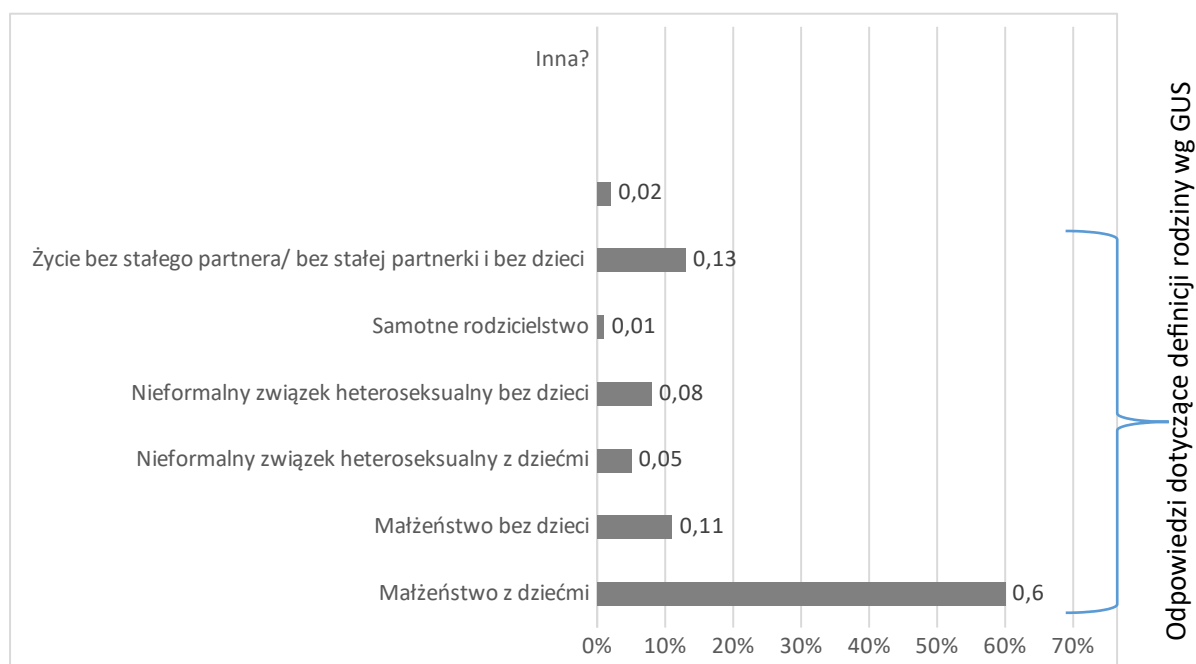
Wyniki badania „Młode Polki, młodzi Polacy i ich plany rodzinne... Co młode pokolenie myśli o małżeństwie, rodzinie i rodzicielstwie?” są optymistyczne.

96 M. Janusz-Lorkowska, „iGen jako użytkownik informacji w kontekście kategorii generacji – próba ujęcia na podstawie książki Jean M. Twenge iGen.” w: Toruńskie Studia Bibliologiczne, 2019, nr 2 (23)

97 URL: <https://numerique.banq.qc.ca/patrimoine/details/52327/2005643>

98 D. Gizicka, M. A. Michalski, K. Szwarc, „Młode Polki, młodzi Polacy i ich plany rodzinne... Co młode pokolenie myśli o małżeństwie, rodzinie i rodzicielstwie?”, Instytut Wiedzy o Rodzinie i Społeczeństwie, Poznań 2023

Wykres: „Jaką formę życia osobistego widział(a)byś jako najwłaściwszą dla siebie?”

Na podstawie: D. Gizicka, M. A. Michalski, K. Szwarz, „Młode Polki, młodzi Polacy i ich plany rodzinne... Co młode pokolenie myśli o małżeństwie, rodzinie i rodzicielstwie?”, Instytut Wiedzy o Rodzinie i Społeczeństwie, Poznań 2023

Z raportu Instytutu Wiedzy o Rodzinie i Społeczeństwie⁹⁹ wynika, że na pytanie „Jaką formę życia osobistego widział(a)byś jako najwłaściwszą dla siebie?”, 60% badanych wybrało odpowiedź małżeństwo z dziećmi. 13% badanych widziałoby dla siebie jako najlepszą formę bycie singlem, 11% małżeństwo bez dzieci, 8% nieformalny związek heteroseksualny bez dzieci, a 5% nieformalny związek heteroseksualny z dziećmi. Zaledwie 2% wybrało dla siebie formę „inną”, na którą patrząc po brakującej w kafeterii odpowiedzi mogłyby składać się związki nieheteronormatywne. Zaledwie 1% badanych już na tym etapie widzi dla siebie drogę samotnego rodzicielstwa.

Z powyższego wykresu wynika zatem, że aż 85% młodych ludzi chciałoby stworzyć rodziny – to bardzo dużo. Statystyka pokazuje jednak, że deklaracje zawsze wykazują poziom wyższy niż rzeczywistość. Pytanie ponadto dotyka dla wielu sfery marzeń, rzeczywistość nieraz boleśnie weryfikuje życiowe plany, dlatego uważam, że na bardzo optymistyczne deklaracje należy wziąć sporą poprawkę.

Zespół Instytutu Nauk o Zarządzaniu i Jakości Wyższej Szkoły Humanitas pod kierunkiem prof. ucz. dra hab. Michała Kaczmarczyka przeprowadził w tym roku duże badanie przedstawicieli pokolenia „Z” na próbie prawie 1,3 tys. osób urodzonych po 1997 roku. Badanie „Pokolenie

⁹⁹ D. Gizicka, M. A. Michalski, K. Szwarz, „Młode Polki, młodzi Polacy i ich plany rodzinne... Co młode pokolenie myśli o małżeństwie, rodzinie i rodzicielstwie?”, Instytut Wiedzy o Rodzinie i Społeczeństwie, Poznań 2023

Z na rynku pracy. Postawy, priorytety, oczekiwana” dotyczyło wielu obszarów, w tym wartości. „Wśród wartości najczęściej wymienianych przez ankietowanych wskazać należy: szczęście (62 proc.), rodzinę (60 proc.), możliwość realizowania pasji (56 proc.), ekologię (51 proc.) niezależność/wolność (51 proc.), zdrowie (44 proc.) i miłość (37 proc.)¹⁰⁰”.

O tym, że rodzina jest ważną wartością, świadczy również wynik kolejnego badania. Najmłodszy równie często opierają się na rekomendacjach rodziny, jak i grup w social mediach. Chociaż ten fakt dotyczy strictly rekomendacji aplikacji na telefony¹⁰¹, pokazuje bardzo ważną rzecz: rodzina ma nadal bardzo silny wpływ na młodych ludzi. Wydaje się, że skoro rodzina jest tak ważna przy wyborze aplikacji do zainstalowania w „centrum wszechświata” „zetek”, to może być równie ważna w innych wyborach czy też decyzjach.

Wyniki badań pokazują, że rodzina pełni ważną rolę dla ludzi z pokolenia Z, a także - podobnie jak dla poprzednich pokoleń Polaków - stanowi dla nich aspirację. Wydaje się zatem pewne, że w 2030 roku nadal będą powstawać rodziny, trudno jest jednakże przewidzieć, jak będzie kształtował się wskaźnik urodzeń.

INTERNET – MIEJSCE POZNANIA DRUGIEJ POŁÓWKI DLA GENERACJI Z

Nieraz podkreślałem w niniejszej pracy, jak wielką rolę dla „zetek” pełni internet. Można by zadać sobie pytanie: skoro młodzi ludzie tak dużo czasu spędzają w internecie oraz w ekranie smartfona, gdzie mają poznać swojego partnera? Odpowiedź jest prosta – właśnie w internecie. Sporo mówi się o przedstawicielach generacji Z jako o ludziach posiadających w większości cyfrowe relacje i znajomości, bądź nawet jako o najbardziej samotnym pokoleniu¹⁰². Badania pokazują jednak co innego - 54% badanych ma dużą lub bardzo dużą potrzebę nawiązywania bezpośrednich kontaktów z rówieśnikami w realnym życiu¹⁰³.

Równoległe funkcjonowanie w świecie online i offline ma też odzwierciedlenie w ilości związków zainicjowanych przez internet. Wyniki badania „Jak kochają Polacy?” przeprowadzonego przez Agencję ARC Rynek i Opinia w 2019 roku na reprezentatywnej grupie Polaków pokazują, że prawie co drugi Polak poznał swoją drugą połówkę w internecie, co jest drugim w kolejności

100 „Pokolenie Z na rynku pracy. Postawy, priorytety, oczekiwana. Raport z badań”, Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec-Warszawa 2023, str. 3

URL: https://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/zetki%20wyniki%20bada%C5%84_RAPORT.pdf

101 „Młodzi vs Mobile, Wpatrzeni w ekran, czyli o młodych Polakach i technologii mobilnej”, str. 22

URL: <https://www.futuremind.com/s/c254c7e9df03/Future-Mind-Raport-M%C5%82odzi-vs-Mobile.pdf>

102 URL: <https://businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/generacja-z-jest-najbardziej-samotnym-pokoleniem/cspbkeg>

103 Infuture Institute, Dentsu Aegis Network, „Gen Z Jak zrozumieć dziś pokolenie jutra?”, str. 11,

URL: <https://infuture.institute/aktualnosci/gen-z-pokolenie-z/>

sposobem poznania partnera/ partnerki¹⁰⁴. Do podobnych wniosków prowadzą inne polskie badania. Wyniki tegorocznego badania Streetcom Poland zrealizowane na grupie Polaków w wieku 18-43, (Zoomersi N= 1144, Millenialsi N=2241) wskazują na to, że co trzeci badany poznał bliską osobę w internecie. „Aż 86 proc. badanych w wieku 18-43 lat zna przynajmniej jedną parę, której związek rozpoczął się w świecie online. Jak więc widać w Polsce panują w tej kwestii te same trendy co w USA czy Zachodniej Europie”¹⁰⁵.

Liczba związków rozpoczętych przez internet systematycznie rośnie. Ciekawie wyglądają wyniki badań na temat ich trwałości. Amerykańscy naukowcy z Uniwersytetu w Chicago przeprowadzili pięcioletnie badanie na dużej grupie - 19 131 osób - dotyczące małżeństw oraz satysfakcji z nich. Wnioski z badania są zaskakujące - ponad jedna trzecia małżeństw zawartych w latach 2005–2012 poznała się w internecie, co więcej, pary poznane w internecie mają szczęśliwsze i dłuższe małżeństwa. Wśród par poznanych w internecie rozwiodło się około 6% małżeństw, w porównaniu do 7,6%, które poznały się offline. Małżeństwa osób, które poznały się w internecie, uzyskały również wyższy wskaźnik satysfakcji z małżeństwa na poziomie 5,64 w porównaniu do 5,48 osób, które poznały się offline. Ankieta opierała się m.in. na pytaniach o szczęście, poziom uczucia, komunikację czy wzajemną miłość¹⁰⁶. Wydaje się, że w Polsce nie było jeszcze podobnych badań, aczkolwiek percepcja związków poznanych przez internet jest podobna. Tylko ¼ badanych uważa, że związki par zapoznanych poprzez sieć są często mniej trwałe niż tych poznanych offline. „Aż 9 na 10 badanych z pokolenia Z i Y uważa, że z czasem coraz więcej par będzie poznawać się przez internet. Już teraz 75 proc. singli z pokolenia Z i Y poszukuje partnera lub partnerki zarówno w świecie online, jak i offline co pokazuje równość w percepcji tych dwóch płaszczyzn”¹⁰⁷.

„ZETKI” A STARSZE POKOLENIA

Jak już wspomniałem, „Zetki” są pierwszym pokoleniem wzrastającym w dwóch światach online i offline. Na pytanie „Biorąc pod uwagę Twoje przyzwyczajenia - jak długo mógłbyś/mogłabyś normalnie/bezproblemowo funkcjonować bez dostępu do swojego smartfona?” najczęstszą

104 URL: <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C32804%2Cpolacy-o-milosci-zwiazkach-i-kryzysach-znamy-wyniki-badania.html>

105 URL: <https://kobieta.onet.pl/wiadomosci/ile-osob-szuka-milosci-w-internecie-wyniki-badan-daja-do-myslenia/ed9913q>

106 URL: <https://news.uchicago.edu/story/meeting-online-leads-happier-more-enduring-marriages> [dostęp 27.06.2023r.]

107 URL: <https://kobieta.onet.pl/wiadomosci/ile-osob-szuka-milosci-w-internecie-wyniki-badan-daja-do-myslenia/ed9913q>

odpowiedzią wśród najmłodszych badanych w wieku 15-20 lat jest „najwyżej pół dnia”¹⁰⁸. Różnic pomiędzy osobami nazywanymi pokoleniem Z, a innymi pokoleniami jest znacznie więcej.

Dla „Zetek” wyraźnie ważniejszą wartością niż w przypadku starszych pokoleń jest ekologia, która wskazywana była jako czwarta wartość częściej niż nawet miłość czy zdrowie¹⁰⁹. Dobro planety jest dla młodych ludzi ważnym tematem w odniesieniu do różnych kategorii, „młodzi ludzie mają świadomość, że ich wybory konsumenckie mają wpływ na środowisko”¹¹⁰.

Polskie wyniki badań wskazują, że „najmłodsza grupa respondentów (15-20 lat) silnie akcentuje potrzebę wspierania postulatów mniejszości seksualnych (58%)”¹¹¹. To samo badanie pokazuje również, że w tej grupie wiekowej jest to kwestia ważniejsza niż chociażby ochrona tradycji czy wzmacnianie tożsamości narodowej. Badania realizowane w Stanach Zjednoczonych pokazują z kolei, że wśród pokolenia Z występuje największy odsetek osób nieheteronormatywnych (23% w porównaniu do 10% osób we wszystkich kategoriach wiekowych)¹¹².

Niezwykle ważnym tematem są uzależnienia. Pokolenie „Zetek” wydaje się być szczególnie narażone na uzależnienia behawioralne, które znacznie rozwinęły się w ostatnich latach. Do tego typu uzależnień możemy zaliczyć (w kolejności alfabetycznej):

- FOMO – jedno z najnowszych zjawisk, czyli strach przed ominięciem czegoś ważnego (z ang. Fear Of Missing Out)¹¹³. W 2021 roku 30% osób w wieku 15-19 lat silnie odczuwało FOMO, a osób w wieku 20-24 lata o 2 punkty procentowe więcej, to znacznie więcej niż w starszych grupach wiekowych,¹¹⁴
- gry komputerowe – coraz poważniejszy problem występujący wraz z rozwojem technologii. Jak wynika z danych portalu Divorce Online, w samym 2018 roku wpłynęło około 5% pozwów o rozwód, w którym jedną z przyczyn było uzależnienie od gier¹¹⁵. Gry komputerowe wskazywane były jako szósty najczęściej występujący nałóg wśród Polaków w „Ogólnopolskim Badaniu Nałogów 2022”¹¹⁶,

108 „Młodzi vs Mobile, Wpatrzeni w ekran, czyli o młodych Polakach i technologii mobilnej”, URL:

<https://www.futuremind.com/s/19b5b3bece17/Future-Mind-Raport-M%C5%82odzi-vs-Mobile.pdf>

109 „Pokolenie Z na rynku pracy. Postawy, priorytety, oczekiwana. Raport z badań”, Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec-Warszawa 2023

110 „Młodzi vs Mobile, Wpatrzeni w ekran, czyli o młodych Polakach i technologii mobilnej”, URL:

<https://www.futuremind.com/s/19b5b3bece17/Future-Mind-Raport-M%C5%82odzi-vs-Mobile.pdf> str. 45

111 „Młodzi vs Mobile, Wpatrzeni w ekran, czyli o młodych Polakach i technologii mobilnej”, URL:

<https://www.futuremind.com/s/19b5b3bece17/Future-Mind-Raport-M%C5%82odzi-vs-Mobile.pdf> str. 42

112 URL: <https://www.americansurveycenter.org/research/generation-z-and-the-transformation-of-american-adolescence-how-gen-zs-formative-experiences-shape-its-politics-priorities-and-future/>

113 URL: <https://www.gov.pl/web/baza-wiedzy/fomo---czyli-strach-przed-tym-co-nas-omija>

114 Jupowicz-Ginalska A. i in., „FOMO – lek przed odłączeniem – raport z badań”, Warszawa 2018

115 URL: <https://www.divorce-online.co.uk/blog/is-fortnite-becoming-a-relationship-wrecker/>

116 Predict Watch Sp. z o. o., Raport „Ogólnopolskie Badanie Nałogów” 2022, Białystok, URL: <https://badanienalogow.pl/>

- pornografia – problem dotyczący coraz młodszych osób, wskazywana na drugim miejscu wśród nałogów w najmłodszej grupie badanych, co jest wyraźnie wyższym wynikiem niż wśród starszych (31,39% wśród najmłodszej grupy badanej vs 23,01% wśród wszystkich grup wiekowych)¹¹⁷. Uzależnienie od pornografii ogranicza także dietność oraz wpływa negatywnie na relacje,
- smartfon oraz internet – jedno i drugie uzależnienie jest ze sobą dzisiaj mocno powiązane. „Nadmierne korzystanie ze smartfonów zalicza się do nałogów behawioralnych. Choć Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) jeszcze nie wpisała uzależnienia od telefonów na listę chorób, coraz więcej mówi się o negatywnych konsekwencjach nadużywania tych urządzeń, ich właściwościach rozpraszających, złym wpływie na zdrowie i konieczności świadomego ograniczania ich użytkowania”¹¹⁸. Polskie badania pokazują, że zwłaszcza młodzi ludzie nie wyobrażają sobie życia bez smartfona. „Co dziesiąty młody człowiek (15-20 lat) dałby radę funkcjonować bez telefonu maksymalnie 1 godzinę”¹¹⁹. W raporcie z „Ogólnopolskiego Badania Nałogów 2022”¹²⁰ telefon oraz internet wskazywane były niezwykle rzadko zdobywając po jednym punkcie procentowym, warto jednak zaznaczyć, że odpowiedzi tych nie było dostępnych na liście, a dopiero po własnoręcznym wpisaniu po zaznaczeniu opcji „inny nałóg”. Taki stan rzeczy mógł niewątpliwie silnie wpłynąć na tak mały procent odpowiedzi. Telefony i internet towarzyszą dzisiaj ludziom wszędzie, a dodatkowo jeżeli odpowiedzi te nie pojawiały się wśród długiej listy nałogów, badani tym bardziej nie muszą łączyć nadmiernego używania telefonów czy internetu z nałogiem, zwłaszcza, kiedy wypełniają ankietę w aplikacji internetowej przez telefon, jak było w tym przypadku. Tymczasem przemęczenie ekranowe skutkuje „wieloma negatywnymi konsekwencjami jak problemy z koncentracją, nerwowość, zaburzenia snu, brak higieny cyfrowej prowadzący do zaniżonej samooceny”¹²¹.

Badania pokazują, że „Zetki” są grupą, która - pomimo sporych różnic w stosunku do wcześniejszych pokoleń - ma jednak dość podobne cele oraz marzenia, co starsi od nich. Rodzina

117 Predict Watch Sp. z o. o., Raport „Ogólnopolskie Badanie Nałogów” 2022, Białystok,

URL: <https://badanienalogow.pl/>

118 CBOS, „Telefony komórkowe czy smartfony?”, Październik 2021

https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_116_21.PDF str. 11

119 „Młodzi vs Mobile, Wpatrzeni w ekran, czyli o młodych Polakach i technologii mobilnej”, URL:

<https://www.futuremind.com/s/19b5b3bece17/Future-Mind-Raport-M%C5%82odzi-vs-Mobile.pdf> str. 5

120 Predict Watch Sp. z o. o., Raport Ogólnopolskie Badanie Nałogów 2022, Białystok,

URL: <https://badanienalogow.pl/>

121 Młodzi vs Mobile, Wpatrzeni w ekran, czyli o młodych Polakach i technologii mobilnej, URL:

<https://www.futuremind.com/s/19b5b3bece17/Future-Mind-Raport-M%C5%82odzi-vs-Mobile.pdf> str. 11

jest dla nich punktem odniesienia przy podejmowaniu decyzji¹²², a także największą wartością obok szczęścia¹²³. Prawie 2/3 badanych chciałoby założyć rodzinę z dziećmi¹²⁴.

PODSUMOWANIE

Jeszcze kilka lat temu wydawało się, że 7 lat w kontekście przyszłości w sferze demograficznej czy geopolitycznej nie stanowi okresu, w którym mogłoby się wydarzyć tak wiele niemożliwych do przewidzenia zdarzeń, zwłaszcza na Starym Kontynencie. Tymczasem nieoczekiwane wydarzenia w postaci globalnej pandemii COVID-19 oraz wojny na Ukrainie sprawiły, że obecnie myślenie o przyszłości staje się dla wielu trudniejsze niż kiedykolwiek. Jeśli chodzi o polską rodzinę w kontekście roku 2030, nie możemy jednoznacznie stwierdzić, jak będzie wyglądać jej sytuacja. Na podstawie danych demograficznych nie tylko z Polski, ale z Europy oraz świata, a także badań i analiz demograficznych można jednak dojść do niepokojących wniosków.

Dane demograficzne z Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Niemiec, Rumunii, Słowacji, Węgier, a także Polski potwierdzają tezę, że Europie nie grozi w najbliższym czasie przeludnienie. Wręcz przeciwnie – w każdym z przedstawionych przeze mnie krajów wskaźnik przyrostu naturalnego jest ujemny i nie ulega poprawie.

Jaka zatem przyszłość może czekać polską rodzinę w 2030 roku? W tym momencie warto odpowiedzieć na pytania badawcze postawione na początku pracy. Pierwszym pytaniem badawczym było - czy rodzina w 2030 roku będzie jeszcze cenioną wartością? Wydaje się, że w tej sferze nie dojdzie do zmian i rodzina nadal będzie stanowić cenioną wartość. Od początku polskich badań o wartościach rodzina zajmuje wśród nich bardzo wysokie miejsce. Nie zmienia się to z czasem¹²⁵ i nawet osoby z pokolenia Z niezwykle cenią sobie rodzinę¹²⁶.

Kolejne zagadnienie brzmiało - czy w 2030 roku będą tworzyć się nowe rodziny? Sytuacja demograficzna nie napawa optymizmem. Badania wskazują jednakże, że będą tworzyć się nowe rodziny. W Polsce istnieje większa chęć niż niechęć do posiadania dzieci¹²⁷. Warto tutaj

122 „Młodzi vs Mobile, Wpatrzeni w ekran, czyli o młodych Polakach i technologii mobilnej”, str. 22

URL: <https://www.futuremind.com/s/c254c7e9df03/Future-Mind-Raport-M%C5%82odzi-vs-Mobile.pdf>

123 „Pokolenie Z na rynku pracy. Postawy, priorytety, oczekiwania. Raport z badań”, Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec-Warszawa 2023

124 D. Gizicka, M. A. Michalski, K. Szwarz, „Młode Polki, młodzi Polacy i ich plany rodzinne... Co młode pokolenie myśli o małżeństwie, rodzinie i rodzicielstwie?”, Instytut Wiedzy o Rodzinie i Społeczeństwie, Poznań 2023

125 URL: <https://arc.com.pl/co-nas-laczy-nowy-raport/>

126 „Młodzi vs Mobile, Wpatrzeni w ekran, czyli o młodych Polakach i technologii mobilnej”

URL: <https://www.futuremind.com/s/c254c7e9df03/Future-Mind-Raport-M%C5%82odzi-vs-Mobile.pdf>

127 D. Gizicka, M. A. Michalski, K. Szwarz, „Młode Polki, młodzi Polacy i ich plany rodzinne... Co młode pokolenie myśli o małżeństwie, rodzinie i rodzicielstwie?”, Instytut Wiedzy o Rodzinie i Społeczeństwie, Poznań 2023, CBOS, Komunikat z badań Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, lipiec 2023

wspomnieć, że jak wynika z definicji „rodziny” wg GUS, rodzinę rozumie się także jako związek kobiety i mężczyzny niekoniecznie posiadających dzieci¹²⁸. Chęć poznania partnera (nawet w internecie) jest kolejnym czynnikiem pokazującym, że ludzie wciąż nie chcą żyć w pojedynkę i chcą tworzyć rodziny¹²⁹. Jak więc będą mogły wyglądać rodziny w 2030 roku? Wydaje się, że odpowiedź na to pytanie jest niezwykle trudna. Poprzez różne procesy kulturowe, w tym proces indywidualizacji, obraz rodziny w 2030 roku może być jeszcze mniej jednorodny niż obecnie. Metaanalizy danych z różnych krajów pokazują, że pomimo zmniejszenia się liczby rodzin z dziećmi, struktura rodzin z jednym, dwojgiem, trojgiem czy czworgiem dzieci pozostaje wciąż dosyć podobna – największym determinantem zmian demograficznych wydaje się być decyzja o pierwszym dziecku¹³⁰. Zmiany, jakie zachodzą w definicji rodziny, czy to wśród naukowców¹³¹, czy w Europejskiej Komisji Gospodarczej (vide United Nations Economic Commission for Europe „Recommendations for the 2020 Censuses of Population and Housing”¹³²) utrudniają próbę sformułowania definicji rodziny w 2030 roku.

Kolejnym pytaniem zadany na początku pracy było kto będzie tworzył rodziny w 2030 roku? W dużej mierze będą to osoby z pokolenia Z, urodzone po 1995 roku. To grupa społeczna, której wyróżnikiem jest wzrastanie w dwóch równoległych „rzeczywistościach” – realnej oraz cyfrowej. Istotne jest więc zadanie pytania, w jaki sposób ludzie będą zawierali w przyszłości nowe związki. Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie. Z jednej strony zmniejsza się liczba zawieranych małżeństw, z drugiej zaś rośnie liczba niesformalizowanych związków. Liczba rozwodów zaś utrzymuje się od 10 lat na podobnym poziomie, ale zmiany zachodzą w strukturze rozwodów – nieznacznie rośnie liczba rozwodów małżeństw z dwójką dzieci czy trójką dzieci¹³³. Poza samą formalizacją/brakiem sformalizowania związku można zadać sobie pytanie, jak będą poznawać się osoby tworzące nowe związki. Badania pokazują, że rośnie liczba związków, w których ludzie poznali w internecie¹³⁴.

128 Główny Urząd Statystyczny, „Informacja o wstępnych wynikach Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań” 2021

129 URL: <https://kobieta.onet.pl/wiadomosci/ile-osob-szuka-milosci-w-internecie-wyniki-badan-daja-do-myslenia/ed9913q>

130 URL: <https://hungarytoday.hu/interview-renowned-demographer-stephen-j-shaw-on-hungarian-family-policies/>

131 K. Slany, „Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego”, [w:] pod red. A. Kojdery, „Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne”, Wyd. WAM, PAN, Kraków 2007

132 United Nations Economic Commission, “Recommendations for the 2020 Censuses of Population and Housing”, Nowy Jork, Genewa 2006r. - https://unece.org/DAM/stats/publications/2015/ECECES41_EN.pdf

133 Główny Urząd Statystyczny

134 URL: <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C32804%2Cpolacy-o-milosci-zwiazkach-i-kryzysach-znamy-wyniki-badania.html>

URL: <https://kobieta.onet.pl/wiadomosci/ile-osob-szuka-milosci-w-internecie-wyniki-badan-daja-do-myslenia/ed9913q>

Czy osoby, które założą rodziny, będą w 2030 roku szczęśliwsze od reszty społeczeństwa? Z dużą dozą pewności można stwierdzić, że tak. W 2019 roku pisząc analizę desk research na temat wartości małżeństwa, wskazałem szereg badań naukowych, wskazujących m.in. na to, że:

- małżonków cechuje wyższy poziom szczęścia¹³⁵,
- obecność małżonka zmniejsza poczucie stresu w trudnych sytuacjach¹³⁶,
- osoby żyjące w małżeństwie rzadziej dokonują samobójstw^{137 138}.
- osoby żyjące w małżeństwie żyją dłużej niż osoby samotne¹³⁹,
- małżonków rzadziej dotyka demencja¹⁴⁰, a także takie choroby jak: nowotwory, cukrzyce oraz choroby serca, cechuje je także większa sprawność fizyczna w późniejszym wieku¹⁴¹.

Bogdan Wojciszke w „Psychologii miłości” wyróżnił następujące rodzaje wsparcia, jakie można otrzymać od najbliższej osoby:

- wsparcie emocjonalne, polegające na podtrzymywaniu wiary w naszą osobę,
- wsparcie informacyjne, pomagające określić i zrozumieć problem oraz jego przyczyny, a także znaleźć sposób na wyjście z trudnej sytuacji,
- wsparcie praktyczne, polegające na pomocy w wykonaniu konkretnych działań, mogące przybierać formy pomocy fizycznej czy materialnej¹⁴².

„Rodzina jest tą grupą społeczną, tą właśnie instytucją, której istnienie i prawidłowe funkcjonowanie skutecznie przeciwdziałają powstawaniu i kumulowaniu się (...) psychologicznych deficytów”¹⁴³. Z tego też powodu uważam, że osoby tworzące rodziny w 2030 roku będą szczęśliwsze od osób samotnych.

Ostatnie pytanie badawcze, postawione na początku pracy, dotyczyło aktualnych zagrożeń, jakie dostrzegają polskie rodziny. Największymi obawami dla Polaków są drożyzna, choroby, wojna i

135 P. Rydzewski, „Socjologiczne analizy rozwodów. Aspekty teoretyczne, empiryczne, metodologiczne”, Lublin 2010

136 URL: <https://news.virginia.edu/content/uva-researcher-finds-high-quality-marriages-help-calm-nerves> [dostęp 27.06.2019r.]

137 E. Durkheim, „Samobójstwo. Studium z socjologii”, Warszawa 2006

138 M. Masocco i in., „Suicide and Marital Status in Italy” [w:] „Psychiatric Quarterly” December 2008, Volume 79, Issue 4 Pobrano z: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11126-008-9072-4>

139 L. Manzoli, P. Villari, M. Pirone, „Marital status and mortality in the elderly: a systematic review and meta-analysis”. Soc Sci Med 2007;64

140 A. Sommerlad i in., „Marriage and risk of dementia: systematic review and meta-analysis of observational studies” [w:] „Neurol Neurosurg Psychiatry” 2018 <https://jnnp.bmj.com/content/jnnp/89/3/231.full.pdf> [dostęp 27.06.2019r.]

141 URL: <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C364149%2Crozwod-zostawia-trwaly-uszczerbek-na-zdrowiu.html> [dostęp 05.08.2019r.]

142 B. Wojciszke, „Psychologia miłości”, Gdańsk 2003

143 A. Wachowiak, „Współczesne problemy socjologii rodziny”, Poznań 2001, s. 58

pogorszenie sytuacji materialnej¹⁴⁴. Co niezwykle ważne, te obawy Polaków są w dużej mierze zbieżne z barierami przed posiadaniem dzieci¹⁴⁵.

Patrząc nawet dosyć optymistycznie w przyszłość, perspektywa zmian w postaci coraz mniejszej liczebności Polski oraz Europy wydaje się być bardzo realna. Jak wynika z ustaleń Raportu Głównego Urzędu Statystycznego „Główny Urząd Statystyczny, Prognoza ludności na lata 2023–2060” liczba ludności w Polsce w 2030 roku może wynieść od 36,33 do 37,71 mln w zależności od scenariusza¹⁴⁶.

TABELA: GŁÓWNE SZANSE I ZAGROŻENIA DLA POLSKIEJ RODZINY 2030

SZANSE	ZAGROŻENIA
↗ Rodzina może stanowić wciąż najważniejszą wartość dla Polaków - rodzina stanowi od lat najważniejszą wartość dla Polaków i nie zmienia się to z czasem ¹⁴⁷	↘ Europejskie i światowe trendy demograficzne oraz kulturowe przekładające się na: <ul style="list-style-type: none"> ○ malejącą liczbę urodzeń ○ rosnącą liczbę zgonów¹⁴⁸
↗ Większość młodych Polaków (65% osób w wieku 16-25 lat) wyraża chęć założenia w przyszłości rodziny z dziećmi ¹⁴⁹	↘ Polskie trendy demograficzne zbieżne z europejskimi i światowymi oraz przewidywania Głównego Urzędu Statystycznego ¹⁵⁰
↗ Poprawa sytuacji w kraju – aktualne obawy Polaków są również barierami przed posiadaniem dzieci ¹⁵¹	↘ Dzisiejsze bariery przed posiadaniem dzieci mogą być wciąż aktualne w przyszłości ¹⁵²
↗ Nowoczesne metody leczenia bezpłodności	↘ Rosnący problem bezpłodności ¹⁵³
	↘ Uzależnienia behawioralne ¹⁵⁴

144 CBOS, Komunikat z badań Nr 35/2022: „Obawy i oczekiwania Polaków”, Warszawa 2022

145 CBOS, Komunikat z badań Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, Warszawa 2023

146 Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023

147 K. Slany, „Alternatywne formy życia małżeństwo-rodzinne”, [w:] pod red. A. Kojdery, „Jedna Polska? Dawne i nowe różnicowania społeczne”, Wyd. WAM, PAN, Kraków 2007, URL: <https://arc.com.pl/co-nas-laczy-nowy-raport/>, URL: <https://www.ipsos.com/pl-pl/badanie-szczescia-na-swiecie-polacy-sa-coraz-mniej-szczesliwi>

148 European Statistical System URL: <https://ec.europa.eu/CensusHub2/selectHyperCube?clearSession=true>

149 D. Gizicka, M. A. Michalski, K. Szwarz, „Młode Polki, młodzi Polacy i ich plany rodzinne... Co młode pokolenie myśli o małżeństwie, rodzinie i rodzicielstwie?”, Instytut Wiedzy o Rodzinie i Społeczeństwie, Poznań 2023

150 Główny Urząd Statystyczny, Roczniki Demograficzne oraz Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023

151 CBOS, GUS Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023, CBOS, Komunikat z badań Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, lipiec 2023, CBOS, Komunikat z badań Nr 35/2022: „Obawy i oczekiwania Polaków”, Warszawa 2022

152 CBOS, Komunikat z badań Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, lipiec 2023, CBOS, Komunikat z badań Nr 35/2022: „Obawy i oczekiwania Polaków”, Warszawa 2022

153 URL: <https://um.warszawa.pl/-/1-5-tys-dzieci-urodzilo-sie-dzieki-warszawskiemu-programowi-in-vitro>

154 Predict Watch Sp. z o. o., Raport „Ogólnopolskie Badanie Nałogów” 2022, Białystok, URL: <https://badanienalogow.pl/>

Na podstawie analizy danych zastanych

BIBLIOGRAFIA:

A. Wachowiak, „Współczesne problemy socjologii rodziny”, Poznań 2001

A. Woźniak-Krakowian, „Rozważania psychologiczno-socjologiczne wokół rodziny i jej jakości. Kryzys rodzinny czy kryzys w rodzinie?”, [w:] A. Marzec, A. Staroniek (red.), „Rodzina a polityka społeczna”, Warszawa 2018

B. Wojciszke, „Psychologia miłości”, Gdańsk 2003

CBOS, Komunikat z badań CBOS Nr 87/2023, „Bariery zamierzeń prokreacyjnych”, Warszawa 2023

CBOS, Komunikat z badań Nr 105/2022: „Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła?”, Sierpień 2022

CBOS, Komunikat z badań Nr 116/2021, „Telefony komórkowe czy smartfony?”, Październik 2021

CBOS, Komunikat z badań Nr 131/2023, „O wojnie na Ukrainie i relacjach polsko-ukraińskich”, Warszawa 2023

CBOS, Komunikat z badań Nr 22/2023: „COVID-19 a grypa – czego boimy się bardziej?”, Warszawa 2023

CBOS, Komunikat z badań Nr 35/2022: „Obawy i oczekiwania Polaków”, Warszawa 2022

CBOS, Komunikat z badań Nr 42/2019: „Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej”, marzec 2019

CBOS, Komunikat z badań Nr 47/2023, „Stosunek Polaków do aborcji”, Warszawa 2023

CBOS, Komunikat z badań Nr 61/2023: „Polacy o inflacji”, Warszawa 2023

CBOS, Komunikat z badań Nr NR 96/2015, „Opinie o dopuszczalności stosowania zapłodnienia in vitro”, Warszawa 2015

D. Gizicka, M. A. Michalski, K. Szwarc, „Młode Polki, młodzi Polacy i ich plany rodzinne... Co młode pokolenie myśli o małżeństwie, rodzinie i rodzicielstwie?”, Instytut Wiedzy o Rodzinie i Społeczeństwie, Poznań 2023

E. Durkheim, „Samobójstwo. Studium z socjologii”, Warszawa 2006

Główny Urząd Statystyczny, „Informacja o wstępnych wynikach Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań” 2021

Główny Urząd Statystyczny, „Narodowy Spis Powszechny” 2011

Główny Urząd Statystyczny, „Prognoza ludności na lata 2023–2060”, Warszawa 2023

Główny Urząd Statystyczny, Roczniki Demograficzne

Grzyb M., „Ekonomiczne Uwarunkowania dzietności w Polsce. Jak dochód wpływa na liczbę posiadanych dzieci?”, Instytut Pokolenia, Warszawa

Jupowicz-Ginalska A. i in., „FOMO – lek przed odłączeniem – raport z badań”, Warszawa 2018

K. Slany, „Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego”, [w:] pod red. A. Kojdery, „Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne”, Wyd. WAM, PAN, Kraków 2007

L. Manzoli, P. Villari, M. Pirone, “Marital status and mortality in the elderly: a systematic review and meta-analysis”. Soc Sci Med 2007;64

M. Janusz-Lorkowska, „iGen jako użytkownik informacji w kontekście kategorii generacji – próba ujęcia na podstawie książki Jean M. Twenge iGen”. w: Toruńskie Studia Bibliologiczne, 2019, nr 2 (23)

M. Masocco i in., “Suicide and Marital Status in Italy” [w:] “Psychiatric Quarterly” December 2008, Volume 79, Issue 4 Pobrano z: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11126-008-9072-4>

Maison and Partners, „Badanie społeczne na temat szkoleń dla małżeństw i narzeczonych. Raport z badania jakościowo ilościowego przygotowany dla Fundacji Mamy i Taty”, Warszawa, 30 września 2022

Maison and Partners, „Postrzegana wartość i korzyści z zawierania małżeństwa” w: „Małżeństwo jako najlepsza forma profilaktyki przed przestępczością. Raporty badawcze i materiały pokonferencyjne”, Warszawa 2019, Fundacja Mamy i Taty

P. Rydzewski, „Socjologiczne analizy rozwodów. Aspekty teoretyczne, empiryczne, metodologiczne”, Lublin 2010

„Pokolenie Z na rynku pracy. Postawy, priorytety, oczekiwana. Raport z badań”, Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec-Warszawa 2023

R. W. Firth, „Społeczności ludzkie. Wstęp do antropologii społecznej”, Warszawa 1965

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

A. Sommerlad i in., “Marriage and risk of dementia: systematic review and meta-analysis of observational studies” [w:] “Neurol Neurosurg” *Psychiatry* 2018, URL: <https://jnnp.bmj.com/content/jnnp/89/3/231.full.pdf>

Bodzan M. „Gdyby tylko było ich mniej”, URL: <https://www.pah.org.pl/gdyby-tylko-bylo-ich-mniej/?get-pdf=1&format=pdf>

Grabowski M., Social Changes, Prezentacja badania jakościowego „Określenie prokreacyjnych ścieżek decyzyjnych” na konferencji Stowarzyszenia Apostolskiego Rodzina Rodzin „Silna rodzina receptą na problemy współczesnego świata” URL: <https://instytutpokolenia.pl/silna-rodzina-recepta-na-problemy-dzisiejszego-swiata/>

Infuture Institute, Dentsu Aegis Network, „Gen Z Jak zrozumieć dziś pokolenie jutra?”

URL: <https://infuture.institute/aktualnosci/gen-z-pokolenie-z/>

Instytut Pokolenia, „Tendencje demograficzne w powiatach – SKRÓT”, URL: https://instytutpokolenia.pl/wp-content/uploads/2023/10/skrot_Tendencje_demograficzne_powiaty_1.pdf

Klinger K., Nowosielska P., „Ograniczenie aborcji wpływa na dzietność [SONDAŻ]”,

URL: <https://serwisy.gazetaprawna.pl/zdrowie/artykuly/8570193,ograniczenie-aborcji-wplyw-na-dzietnosc-dzieci-mlodziez-kobiety.html>

Młodzi vs Mobile, „Wpatrzeni w ekran, czyli o młodych Polakach i technologii mobilnej”,

URL: <https://www.futuremind.com/s/c254c7e9df03/Future-Mind-Raport-M%C5%82odzi-vs-Mobile.pdf>

Predict Watch Sp. z o. o., Raport „Ogólnopolskie Badanie Nałogów 2022”, Białystok,

URL: <https://badanienalogow.pl/>

United Nations Economic Commission, „Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing”, Nowy Jork, Genewa 1998r., URL:

https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/statistical_standards_&_studies/49.e.pdf

United Nations Economic Commission, „Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing”, Nowy Jork, Genewa 2006r. -

https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/CES_2010_Census_Recommendations_English.pdf

United Nations Economic Commission, „Recommendations for the 2020 Censuses of Population and Housing”, Nowy Jork, Genewa 2006r. -

https://unece.org/DAM/stats/publications/2015/ECECES41_EN.pdf

URL: <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C364149%2Crozwod-zostawia-trwaly-uszczerbek-na-zdrowiu.html>

URL: <https://arc.com.pl/co-nas-laczy-nowy-raport/>

URL: <https://businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/generacja-z-jest-najbardziej-samotnym-pokoleniem/cspbkeg>

URL: <https://ec.europa.eu/CensusHub2/selectHyperCube?clearSession=true>

URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJAN/default/table?lang=en

URL: <https://hungarytoday.hu/interview-renowned-demographer-stephen-j-shaw-on-hungarian-family-policies/>

URL: <https://klinikapastelova.pl/in-vitro/>

URL: <https://kobieta.onet.pl/wiadomosci/ile-osob-szuka-milosci-w-internecie-wyniki-badan-daja-do-myslenia/ed9913q>

URL: <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C32804%2Cpolacy-o-milosci-zwiazkach-i-kryzysach-znamy-wyniki-badania.html>

URL: <https://news.uchicago.edu/story/meeting-online-leads-happier-more-enduring-marriages>

URL: <https://news.virginia.edu/content/uva-researcher-finds-high-quality-marriages-help-calm-nerves>

URL: <https://numerique.banq.qc.ca/patrimoine/details/52327/2005643>

URL: <https://osp.stat.gov.lt/EN/statistiniu-rodikliu-analize?hash=103cad31-9227-4990-90b0-8991b58af8e7#/>

URL: <https://populationmatters.org/>

URL: https://spis.gov.pl/aktualnosci/badanie_kontrolne_24_11/

URL: <https://um.warszawa.pl/-/1-5-tys-dzieci-urodzilo-sie-dzieki-warszawskiemu-programowi-in-vitro>

URL: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/en/index.jsf?page=vystup-objekt-parametry&sp=A&skupId=3851&pvokc=&katalog=33155&pvo=DEM04-0&z=T>

URL: <https://vod.tvp.pl/programy,88/boso-przez-swiat-odcinki,273733/odcinek-42,S01E42,344436>

URL: <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/europa-srodkowa-wymiera/dnvztpz>

URL: <https://www.americansurveycenter.org/research/generation-z-and-the-transformation-of-american-adolescence-how-gen-zs-formative-experiences-shape-its-politics-priorities-and-future/>

URL: <https://www.birthgap.org/posts/the-birthgap-maps-about-the-birthgap-maps>

URL: <https://www.birthgap.org/posts/the-birthgap-maps-germany>

URL: <https://www.birthgap.org/posts/the-birthgap-maps-italy>

URL: <https://www.birthgap.org/posts/the-birthgap-maps-japan>

URL: <https://www.divorce-online.co.uk/blog/is-fortnite-becoming-a-relationship-wrecker/>

URL: https://www.ey.com/pl_pl/workforce/pokolenie-z-co-to-jest

URL: <https://www.gov.pl/web/baza-wiedzy/fomo---czyli-strach-przed-tym-co-nas-omija>

URL: <https://www.gov.pl/web/klimat/badania-swiadomosci-i-zachowan-ekologicznych-mieszkancow-polski-w-2020-r-badanie-trackingowe>

URL: <https://www.gov.pl/web/zdrowie/program-kompleksowej-ochrony-zdrowia-prokreacyjnego-w-polsce-w-2021-r>

URL: https://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/zetki%20wyniki%20bada%C5%84_RAPORT.pdf

URL: <https://www.ipsos.com/pl-pl/badanie-szczescia-na-swiecie-polacy-sa-coraz-mniej-szczesliwi>

URL: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/en/nep0001.html

URL: <https://www.polmedis.pl/ile-to-kosztuje/oblicz-koszt-in-vitro/>

URL: <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art37556381-wlochy-sie-wyludniaja-liczba-mieszkancow-kraju-spadla-ponizej-59-mln>

URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/10/david-attenborough-warns-planet-cant-cope-with-overpopulation/>

URL: https://www.youtube.com/watch?v=A6s8QllGanA&t=1160s&ab_channel=Birthgap

URL: <https://wyborcza.pl/10,82983,19502103,radio-wyscig-po-patent-az-po-grob.html>

URL: https://twitter.com/elonmusk/status/1693484886663811280?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1693484886663811280%7Ctwgr%5E57ec03568bd5d16f4482170a857fd54ecaade87d%7Ctwcon%5Es1_%ref_url=https%3A%2F%2Fwww.ndtv.com%2Fworld-news%2Fpopulation-crisis-elon-musks-reaction-on-biggest-threat-to-civilisation-4317182

WWF, „Living Planet Report 2022”, URL: <https://www.wwf.pl/living-planet-report-2022>